

Üldkasuliku töö tulemuslikkuse parandamise võimalustest

Andri Ahven

Sisukord

1. ÜKT kohaldamise võimalused
2. ÜKT-le suunatud isikud
3. ÜKT 2011. aastal lõpetanud süüdimõistetud
4. ÜKT tegijana 2011. aasta lõpul arvel olnud süüdimõistetud
5. Sotsiaalprogrammis osalemise kohustusega ÜKT tegijad
6. ÜKT kasutamine Põhjamaades
7. Sotsiaalprogrammide laialdasema kohaldamisega kaasnevad küsimused

Kriminaalpoliitika analüüs

Nr 10/2012

www.just.ee/uuringud

www.just.ee/kriminaalstatistika

Kokkuvõte

1. Üldkasulikku tööd (ÜKT) on võimalik kriminaalmenetluse tulemusena määrata kohustusena menetluse otstarbekusest lõpetamisel (KrMS § 202 alusel) või vangistuse asenduskaristusena (KarS § 69). ÜKT tegemist alustas 2011. aastal ligi 2700 inimest.
2. ÜKT-le määramiste arv vangistuse asemel on aasta-aastalt kasvanud ning selle karistusliigi kasutamisel on ka Eesti elanike laialdane toetus. Kõige enam kasutatakse ÜKT-d praktikas varguse ja joores juhtimise kuritegude puhul.
3. Üldkasuliku tööga karistatud inimeste retsidiivsus on 32% (KarS § 69 alusel ÜKT-d alustanud isikute osakaal, kes aasta jooksul pärast ÜKT-le suunamist panevad toime uue kuriteo) – see on madalam kui vangistusega karistatud isikute retsidiivsus (ca 40%). Retsidiivsus pole ka viimastel aastatel kasvanud, olgugi et ÜKT-le suunatute seas on kasvanud korduvalt karistatud inimeste arv ja osakaal. Seega täidab ÜKT oma rolli alternatiivkaristusena soovitud tasemel.
4. Probleemiks on ÜKT negatiivselt lõpetanud isikute kasvav arv ja osakaal. Selle peamiseks põhjuseks võib käesoleva analüüsi andmetel pidada sõltuvusaineid tarvitavate või tööks vähemotiveeritud isikute suunamist ÜKT-le:
  - ÜKT lõpetas 2011. aastal edukalt 77% (2095 isikut) ja negatiivse tulemusega 23% (629 isikut);
  - 2011. aastal ÜKT negatiivselt lõpetanud süüdimõistetutest 29% ei alustanud üldse tööd (8% kõikidest samal aastal ÜKT lõpetanutest); koos nendega kokku 84% tegi määratud tundidest ära alla poole;
  - narkootikumide tarvitamise eest aastatel 2009–2011 karistatud ja ÜKT 2011. aastal lõpetanud süüdimõistetutest lõpetas selle negatiivselt 66%; samal perioodil alkoholiseadust rikkunud isikutest lõpetas negatiivselt 41% ja ilma niisuguste väärtegeteta isikutest 21%.
5. 2011. aastal lõpetas ÜKT negatiivselt alla 200-tunnise kohustusega süüdimõistetutest 16% ning vähemalt 600-tunnise kohustusega süüdimõistetutest 45%. Samas oli tehtud tundide osakaal olenemata kohustuse mahust sarnane: alla 200-tunnise kohustuse korral tehti ära keskmiselt 21% tundidest ning vähemalt 600-tunnise kohustuse korral keskmiselt 20% tundidest. Seega võib öelda, et ÜKT edukal sooritamisel on keskne küsimus isikute motiveeritus, mitte kohustuse maht.

6. Eestis on Põhjamaadega võrreldes võimalik määrata märksa rohkem ÜKT tunde. Keskmine ÜKT tundide arv vastab näiteks Rootsi ja Taani maksimaalsele ÜKT määrale (240 tundi) ning on kõrgem Soome maksimaalsest määrast (200 tundi).
7. ÜKT tegijatest arvestatav osa on kuriteo toime pannud joores või on seda soodustanud alkoholi- või uimastisõltuvus. Nende inimeste puhul üldkasulik töö kui selline uue kuriteo toimepanemise riske ei maanda. Sõltuvusest ja probleemkäitumisest tulenevate riskide vähendamiseks on Eestis soovitatud ning mitmetes teistes riikides praktiliselt kasutusele võetud erinevad sotsiaalprogrammid, millesse kriminaalhooldaja võib töö sooritaja vajalikus mahus ÜKT raames suunata.

Soovitused

1. Vähendada vangistuse asendamisel ÜKT-ga päevamäära, nii et üks päev vangistust võrduks ühe või pooleteise tunni üldkasuliku tööga praeguse kahe tunni asemel – ÜKT tundide arvu ülempiir oleks seega kaheaastase vangistuse korral vastavalt 730 või 1095 tundi.
2. Alternatiiviks on piirata ÜKT-ga asendatava vangistuse maksimaalset kestust praeguselt kahelt aastalt ühele aastale, kuid jätkuvalt võrduks üks päev vangistust kahe tunni ÜKT-ga. Sel juhul oleks ÜKT tundide arvu ülempiir üheaastase vangistuse korral 730 tundi. (Samas see variant kitsendaks võimalusi kohaldada katseajal toime pandud kuriteo eest karistuse mõistmisel uuesti ÜKT-d, kuna liitkaristus enamasti ületab üht aastat vangistust.)
3. Luua võimalus seaduses ÜKT asendamiseks sotsiaalprogrammiga 30 tunni ulatuses, kusjuures asendamine oleks võimalik nii süüdimõistetuna (KarS § 69) kui ka oportuniteediga (KrMS § 202) ÜKT-le suunatud isikute puhul.
4. Anda otsustuspädevus sotsiaalprogrammi kasutamise vajalikkuse ja kasutamise üle kriminaalhooldajale. Vanglate osakonnal luua selleks isiku vajaduste hindamise instrument.
5. Üldkasuliku töö korraldamisel tuleb kriminaalhooldajal toetada töökohustuse täitmist, see tähendab, et muuhulgas peab võimalikult suurel määral arvestama isiku vajaduste ja võimalustega töö ajalises planeerimises. Kas töötunnid jaotuvad kohtu poolt töö tegemiseks määratud maksimaalse aja raames ühtlaselt või on võimalik töö teha ära kiiremas tempos, peab olema kriminaalhooldaja otsustada.
6. Analüüsida pakutavate sotsiaalprogrammide sobivust, suurendada nende pakkumise mahtu ning vajadusel arendada uusi programme.
7. Kaaluda võimalust lubada ÜKT tundide arvel ka osalemist näiteks anonüümsete alkohoolikute või anonüümsete narkomaanide tugigrupis.
8. Lisaks sotsiaalprogrammi suunamisele vajadusel kaasa aidata alkoholi- ja uimastisõltlaste suunamisele spetsiaalsele ravile väljaspool ÜKT kohustust.
9. Analüüsida Eestis pakutavaid ÜKT tegemise võimalusi ning teiste riikide praktikaid üldkasuliku töö sisukuse ning rehabilitatsiooni soodustamise aspektist. Analüüsida tööandjate ja üldkasuliku töö tegijate hinnanguid tööle ning töö mahule.

Üldkasuliku töö (ÜKT) tulemuslikkuse parandamise võimalustest

Eesmärk

Analüüsida võimalusi üldkasuliku töö tulemuslikumaks muutmise võimalusi läbi üldkasuliku töö katkestamist soodustavate tegurite tuvastamise ning tööle suunatud isikute vajadustele paremini vastavate tegevuste (sotsiaalprogrammide) pakkumise.

Taust

Kuriteoohvrite uuringu (Sööt ja Vajakas, 2010) kohaselt hindavad Eesti elanikud üldkasulikku tööd kuritegusid toime pannud inimeste karistamisel kõrgelt. 2009. aastal arvas 57% inimestest, et just see karistusliik on varguse puhul sobivaim, samas näiteks reaalse vangistuse pooldajaid oli 23%. Üldkasuliku töö pooldajate osakaal on Eestis kõrge ka võrreldes paljude teiste Euroopa riikidega ning selle meetme mõju pooldajate hulk on kasvanud ka ajas (2000. aastal oli ÜKT pooldajaid 51%).

Alternatiivkaristuste olulisust retsidiivsuse vähendamisel rõhutatakse Kriminaalpoliitika arengusuundades aastani 2018: „Kinnipidamisasutuses peaksid viibima kõige ohtlikumad kurjategijad, samal ajal tuleb soodustada alternatiivkaristuste kasutamist (ÜKT, sõltuvusravi, leppimine jne)“.¹ Alternatiivide loomine vangistusele aitab lisaks retsidiivsuse samal või madalamal tasemel hoidmisele vähendada nii vangistuse negatiivseid mõjusid kui ka hoida kokku karistussüsteemi rahalisi kulusid, mis vangistuse puhul on kõrgeimad (ühe vangi ülalpidamise kulu kuus on 991 eurot²).

Viimaste aastate statistika kohaselt on kasvanud üldkasulikule tööle suunatud süüdimõistetute arv ning nende hulgas on võrreldes varasemaga enam korduvalt karistatud inimesi. Kuna varasemate karistuste arv on üks peamisi retsidiivsusrisiki näitavaid tunnuseid, oleks võinud eeldada, et selline muutus toob kaasa ka retsidiivsusnäitajate kasvu – reaalselt pole aga seda juhtunud, mis tähendab, et nende inimeste ÜKT-le suunamine vangistuse alternatiivina on olnud õigustatud.

Samas paneb üldkasulikule tööle suunatutest aasta aja jooksul iga kolmas toime uue kuriteo. See näitaja võiks olla madalam, kui ÜKT raames suudaks riik aidata inimesel uue kuriteo toimepanemise riske maandada. Peamised riskid tulenevad antud sihtgrupi puhul alkoholi- või narkosõltuvusest või nende ainete väärkasutamisest – selliste probleemide lahendamisele ÜKT kui selline kaasa ei aita, mistõttu tuleks teiste riikide eeskujul leida võimalusi olukorra parandamiseks. Levinud meede selleks on **üldkasuliku töö raames sotsiaalprogrammide pakkumine**.

Üldkasuliku töö statistikast ilmneb ka teine oluline teema, mille osas riik olukorda parandada saaks. 2011. aastal jäi ÜKT sooritamine pooleli 23 protsendil tööle suunatutest (võrreldes 2010. aastaga kasv 30%) – valdavalt on need inimesed, kes erinevatel põhjustel enam töökohale ei ilmunud. Järgnevast analüüsist ilmneb, et **katkestamise peamiseks põhjuseks võib olla tööks vähemotiveeritud või sõltuvusprobleemidega isikute ÜKT-le suunamine**.

¹ Kriminaalpoliitika arengusuundad aastani 2018. Riigikogu 09.10.2010 otsuse (757 OE I) „Kriminaalpoliitika arengusuundad aastani 2018“ heakskiitmine“ lisa. <http://www.just.ee/47568>

² Vangistuse kulud: <http://www.vangla.ee/41292>.

1. ÜKT kohaldamise võimalused

Kuriteo toimepanijat saab Eestis üldkasulikule tööle määrata kolmel viisil:

1. Vangistuse asenduskaristusena (KarS § 69)
2. Oportuniteedi printsiibil, lõpetades menetluse avaliku menetlushuvi puudumisel ja süü väiksuse korral (KrMS § 202)
3. Aresti asenduskaristusega väärtegade puhul (KarS § 69)

Käesolev analüüs käsitleb kriminaalmenetluse tulemusena määratavat üldkasulikku tööd ehk esimest kahte võimalust.

	ÜKT liik		
	Vangistuse asemel	Oportuniteet	Aresti asemel
Seaduslik alus	KarS § 69	KrMS § 202	KarS § 69
Maksimaalne asendatav kinnipidamisaeg aastates	2 aastat	-	30 päeva
Maksimaalne tundide arv ÜKT-l	1460	240	60
Asendusvõrrand	1 päev vanglas = 2 tundi tööd	-	1 päev arestimajas = 2 tundi tööd
ÜKT tegemise aeg	Kuni 24 kuud	Kuni 6 kuud	Kuni 12 kuud
Lisatingimised	Kars § 75 kontrollnõuete täitmine	-	-
ÜKT määraja	Kohus	Prokuratuur või kohus	Kohus
ÜKT korraldaja	Kriminaalhooldus-osakond	Kriminaalhooldus-osakond	Prefektuur

ÜKT-d saab vangistuse asenduskaristusena mõista KarS § 69 alusel kuni kaheaastase vangistusega karistatud isikutele süüdimõistetu nõusolekul. Ühele päevale vastab kaks tundi; seega on ÜKT maksimaalseks kestuseks 1460 tundi. Kohus saab määrata ÜKT tegemise tähtajaks kuni 24 kuud. ÜKT tegemisel peab süüdimõistetu järgima kontrollnõudeid ning täitma talle pandud kohustusi vastavalt KarS §-s 75 sätestatule.

Kui süüdimõistetu hoidub kõrvale ÜKT-st, ei järgi kontrollnõudeid või ei täida talle pandud kohustusi, võib kohus kriminaalhooldusametniku ettekande alusel pöörata talle mõistetud vangistuse täitmisele. Juhul kui ÜKT tegemise ajal paneb isik toime uue kuriteo ja selle eest karistatakse teda vangistusega, võidakse sellele liita talle varem mõistetud üldkasuliku töö tegemata osa (kaks tundi võrdub ühe päeva vangistusega).

Kriminaalmenetluse seadustiku (KrMS) § 202 alusel saab ÜKT-le suunata neid isikuid, kelle puhul kriminaalmenetlus lõpetatakse avaliku menetlushuvi puudumise tõttu ja kui süü ei ole suur; ÜKT kestuseks on 10–240 tundi. Sel juhul KarS § 75 kohaseid kontrollnõudeid ei kehtestata ning kriminaalhooldusametnik järjepidevat järelevalvet ei teosta, kuid ÜKT kohustuse täitmata jätmisel uuendab prokuratuuri taotlusel kohus kriminaalmenetluse oma määrusega.

2012. aasta alguses jõustunud KarS § 69 muudatus võimaldab süüdlase nõusolekul kasutada ÜKT-d asenduskaristusena ka väärtegade puhul aresti asemel. Ühele arestipäevale vastab kaks tundi ÜKT-d; seega saab maksimaalse pikkusega aresti (30 päeva) määramisel selle asendada 60 ÜKT tunniga. ÜKT tegemise tähtaeg saab olla kuni 12 kuud.

ÜKT-d rakendatakse ulatuslikult liikluskuritegude ja varavastaste kuritegude puhul. Üldjuhul ei sobi ÜKT-le alkoholi- või uimastisõltlased (kes ei tarvitse suuta teha regulaarset tööd), kindla elukohata isikud, emotsionaalselt tasakaalutud isikud ning pika kuritegeliku karjääriga isikud. ÜKT-d tuleb teha vabast ajast, reeglina palgaliste töökohtadega mittekonkureerivatel aladel.

2. ÜKT-le suunatud isikud

Kõik ÜKT-le suunatud isikud

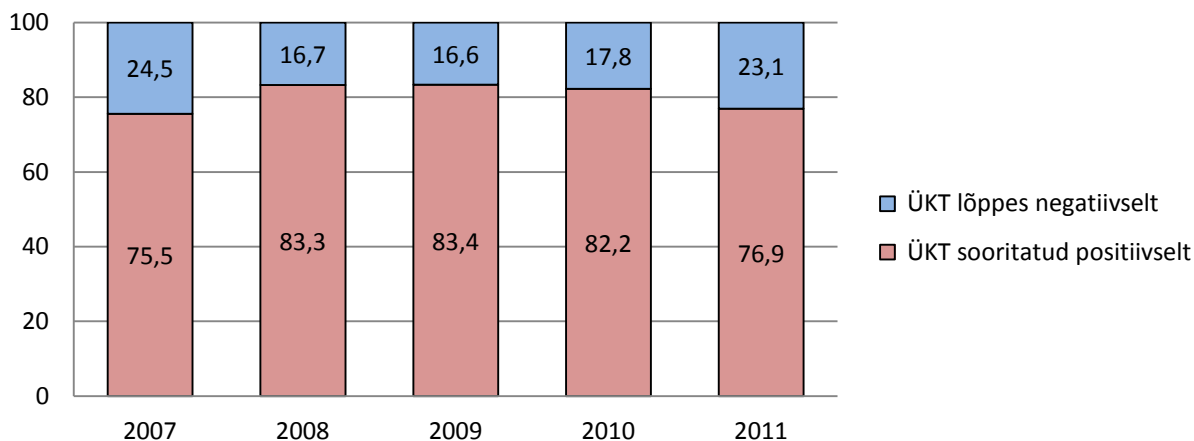
ÜKT tegemist alustas 2011. aastal 2698 kordumatut isikut (ÜKT toimiku avamise kuupäeva järgi). KarS § 69 alusel suunati ÜKT-le 1738 isikut (süüdimõistetut) ja KrMS § 202 alusel 973 isikut (13 isikut suunati korduvalt erinevate sätete alusel; siinjuures pole loetud korduvaid suunamisi sama sätte alusel). Võrreldes 2010. aastaga vähenes ÜKT-le suunatud isikute koguarv 261 kordumatu isiku võrra, kusjuures süüdimõistetute arv kasvas 112 võrra ja KrMS § 202 alusel suunatud isikute arv vähenes 380 võrra³. Kõigist 2011. aastal ÜKT-d alustanud isikutest moodustas süüdimõistetute osakaal 64% (2010. aastal 55%).

ÜKT lõpetas 2011. aastal kokku 2733 isikut (olenemata ÜKT alguse ajast), neist edukalt 2095 isikut ja negatiivse tulemusega 629 isikut. Erinevatel põhjustel suri 21 isikut, keda järgnevalt arvesse ei võeta.

Tabel 1. Aastatel 2007–2011 ÜKT lõpetanud isikute arv (arvestamata surmajuhtumeid)

	2007	2008	2009	2010	2011
ÜKT sooritati positiivselt	142	1115	1989	2441	2095
ÜKT lõppes negatiivselt	46	224	397	529	629
Kokku lõpetas	188	1339	2386	2970	2724

2011. aasta jooksul lõpetas ÜKT negatiivse tulemusega 23% isikutest, mis on 2010. aastaga võrreldes 5,3 protsendipunkti enam (seega kasvas negatiivselt lõpetanute osakaal aastaga 30%)⁴ – vt joonis 1. ÜKT lõpetas negatiivselt 14% KrMS § 202 alusel suunatudest ja 29% KarS § 69 alusel suunatudest.

Joonis 1. Aastatel 2007–2011 ÜKT positiivse ja negatiivse tulemusega lõpetanud isikute osakaal kõigist aasta jooksul lõpetanutest (%)

2011. aasta lõpul oli arvel 1554 ÜKT tegijat (21% kriminaalhooldusalustest); neist 80% moodustasid süüdimõistetud – vt tabel 2. Käesoleva aasta 1. juulil oli arvel 1421 ÜKT tegijat (20% kriminaalhooldusalustest). Ühel hetkel arvel olevate süüdimõistetute osakaal on suurem kui nende osakaal aasta jooksul ÜKT-le suunatud isikute seas, mis on tingitud KrMS § 202 alusel suunatudtega võrreldes suuremast tundide arvust.

³ KrMS § 202 alusel suunatud isikute arv vähenes 2011. aastal keskmiselt 28%. Langus ilmnes enamikus maakondades, sh enam Valgamaal (-59%), Raplamaal (-49%) ja Tartumaal (-40%). Keskmisest väiksem oli langus Harjumaal (-23%).

⁴ ÜKT negatiivselt lõpetanud isikute osakaalu tuntava kasvuga 2011. aastal kindlalt seostatavaid tegureid statistikast ei ilmne.

Tabel 2. Aasta lõpul arvel olnud ÜKT tegijate arv suunamise aluse järgi 2007–2011

	2007	2008	2009	2010	2011
KarS § 69	563	878	1086	1123	1250
KrMS § 202	195	249	433	385	304
KOKKU	758	1127	1519	1508	1554
<i>KarS § 69 osakaal (%)</i>	<i>74</i>	<i>78</i>	<i>71</i>	<i>74</i>	<i>80</i>

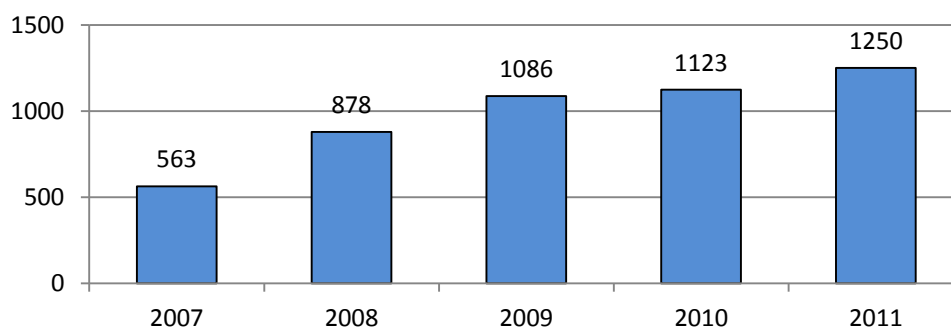
Kars § 69 alusel ÜKT-le suunatud isikutele kohustuseks pandud keskmine tundide arv on aastatel 2010–2011 olnud madalam kui varasematel aastatel – vt tabel 3. Samal ajal on KrMS § 202 alusel ÜKT-le suunatud isikutele määratud keskmine tundide arv olnud veidi kõrgem eelnenud aastate tasemest. 2011. aastal määrati vähemalt 1000 ÜKT tundi 92 isikule, sh maksimummäär 1460 tundi neljale isikule (2010. aastal vastavalt 75 isikule ja ühele isikule).

Tabel 3. ÜKT-le suunatud isikutele kohustuseks pandud tundide arv 2007–2011

		2007	2008	2009	2010	2011
KarS § 69	Aritmeetiline keskmine	409	420	357	319	351
	Mediaan	360	360	266	234	240
KrMS § 202	Aritmeetiline keskmine	43	52	62	67	66
	Mediaan	40	50	60	60	60

KarS § 69 alusel ÜKT-le suunatud isikud (süüdimõistetud)

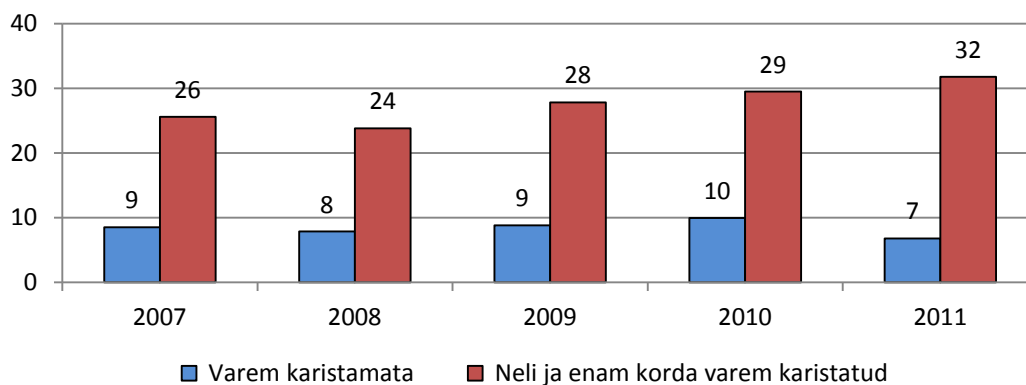
KarS § 69 alusel ÜKT-le suunatud isikute arv on järjekindlalt kasvanud – vt joonis 2. Seda on soodustanud 01.01.2007 jõustunud seadusemuudatused, mis lubavad katseajal toime pandud kuriteo eest mitte saata süüdimõistetut talle eelmise otsusega mõistetud vangistust kandma, vaid kohaldada vangistuse asendamist ÜKT-ga.

Joonis 2. Aasta lõpul arvel olnud ÜKT-le suunatud süüdimõistetute (KarS § 69) arv 2007–2011

Samal ajal ÜKT-le suunatud süüdimõistetute üldarvu kasvuga on nende hulgas kasvanud varem vähemalt neli korda kriminaalkorras karistatud isikute arv ja osakaal – vt tabel 4 ja joonis 3. 2011. aasta jooksul ÜKT-le suunatud süüdimõistetutest olid varem karistamata 13% ning neli või enam korda karistatud 30% (2010. aastal vastavalt 19% ja 27%).

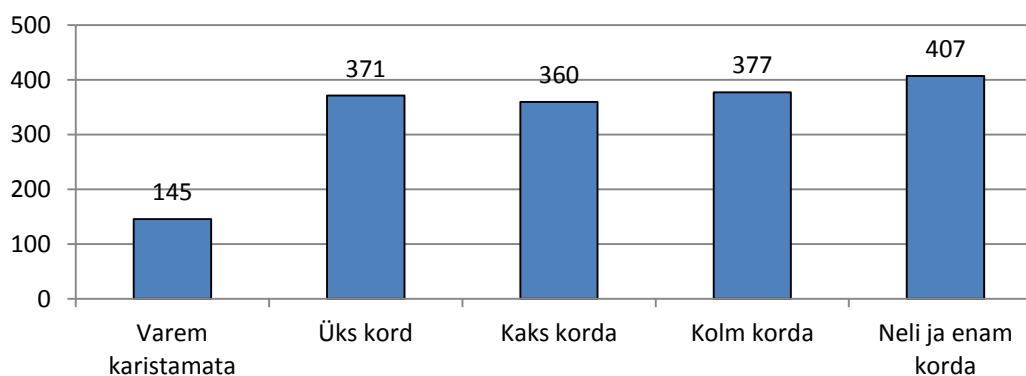
Tabel 4. Aasta lõpul arvel olnud ÜKT tegijate varasem kriminaalkorras karistatus 2007–2011

	Arv aasta lõpul					% aasta lõpul arvel olnud isikutest				
	2007	2008	2009	2010	2011	2007	2008	2009	2010	2011
Varem karistamata	48	69	96	112	85	9	8	9	10	7
Üks kord	182	276	307	299	356	32	31	28	27	28
Kaks korda	109	168	201	190	216	19	19	19	17	17
Kolm korda	65	111	142	139	156	12	13	13	12	12
Neli ja enam korda	144	209	302	331	397	26	24	28	29	32
Pole teada	15	45	38	52	40	3	5	3	5	3
KOKKU	563	878	1086	1123	1250	100	100	100	100	100

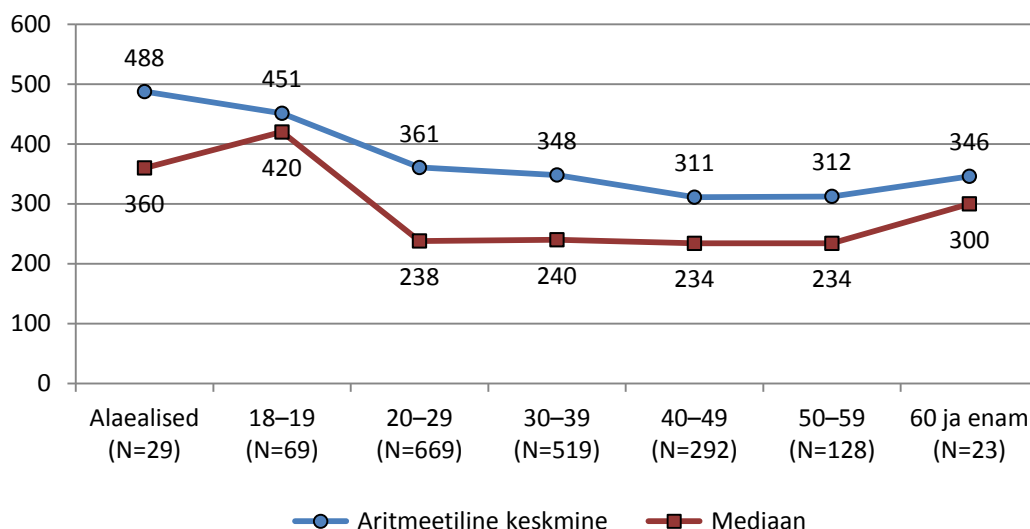
Joonis 3. ÜKT-le suunatud süüdimõistetute varasem kriminaalkorras karistatus 2007–2011 (% aasta lõpul arvel olnud isikutest)

Varem kriminaalkorras karistamata isikutele on mõistetud keskmisest lühem vangistus ja vastavalt pandud kohustuseks vähem ÜKT tunde. 2011. aastal ÜKT-le suunatud isikute puhul kujunes keskmiseks tundide arvuks 145 tundi (ligikaudu vastab vangistusele 2,5 kuud). Üks kuni kolm korda karistatud isikute puhul olulisi erinevusi ei olnud; siinjuures tuleb arvestada, et mitme kuriteoliigi puhul on korduva kuriteo toimepanemisel ette nähtud kõrgem karistusmäär kui esmakordse kuriteo eest.

Joonis 4. 2011. aastal ÜKT-le suunatud süüdimõistetutele kohustuseks pandud keskmine ÜKT tundide arv varasema kriminaalkorras karistatuse järgi (aritmeetiline keskmine)

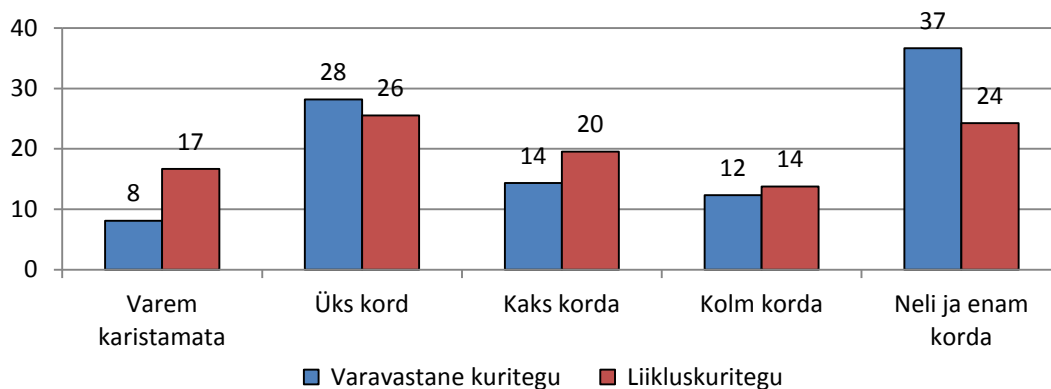
2011. aastal ÜKT-le suunatud süüdimõistetute puhul oli kõige enam tunde kohustuseks pandud alla 20-aastastele – vt joonis 5. Vanuserühmadest oli ÜKT-le suunatud seas suurim 20–29-aastaste osakaal (39%).

Joonis 5. 2011. aastal ÜKT-le suunatud süüdimõistetutele kohustuseks pandud keskmine ÜKT tundide arv vanuserühmade järgi

Raskeima kuriteo järgi arvestades (iga isiku puhul on arvestatud vaid üht kuriteoliiki) oli 2011. aastal ÜKT-le suunatud süüdimõistetutest 592 isikut (34%) karistatud varavastase kuriteo eest, 552 isikut (32%) liikluskuriteo eest, 237 isikut (14%) isikuvastase kuriteo eest, 139 isikut (8%) avaliku rahu vastase kuriteo eest ning 218 isikut (13%) mõnda muud liiki kuriteo eest. Võrreldes 2010. aastaga kasvas varavastase kuriteo eest ÜKT-le suunatud isikute arv 4% ning liikluskuriteo eest suunatud isikute 20%.

Varavastase kuriteo eest 2011. aastal ÜKT-le suunatud isikutest 37% oli varem vähemalt neli korda kriminaalkorras karistatud – vt joonis 6. Liikluskuriteo eest ÜKT-le suunatud isikute puhul oli sama näitaja 24%.

Joonis 6. Varavastase kuriteo ja liikluskuriteo eest 2011. aastal ÜKT-le suunatud süüdimõistetute jaotus varasema kriminaalkorras karistatuse järgi (%; raskeima kuriteoliigi järgi)

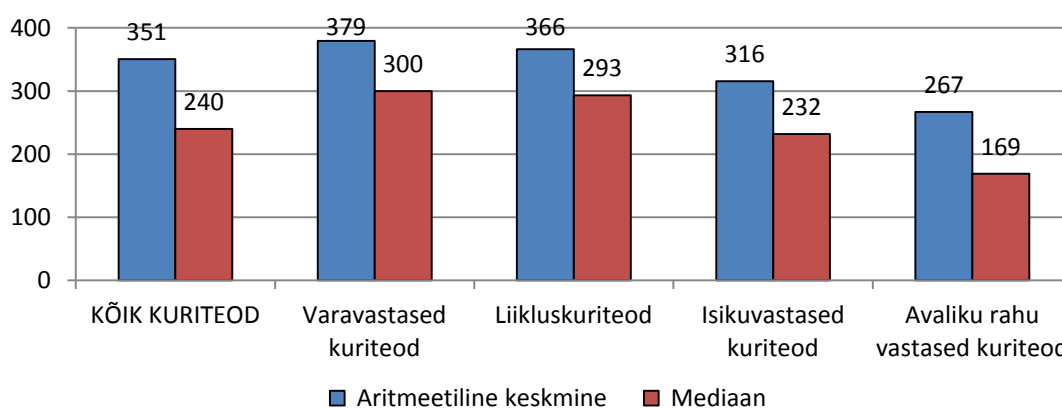
2011. aastal kasvas varavastaste kuriteo ja liikluskuriteo eest ÜKT-le suunatud süüdimõistetute seas tuntavalt varem kriminaalkorras karistatud isikute arv ja osakaal – vt tabel 5.

Tabel 5. Varavastase kuriteo ja liikluskuriteo eest 2010. ja 2011. aastal ÜKT-le suunatud süüdimõistetute arv ning varasem kriminaalkorras karistus (raskeima kuriteoliigi järgi)

	Varavastased kuriteod				Liikluskuriteod			
	Arv		%		Arv		%	
	2010	2011	2010	2011	2010	2011	2010	2011
Varem karistamata	82	48	14	8	110	92	24	17
Üks kord	130	167	23	28	108	141	23	26
Kaks korda	89	85	16	14	87	108	19	20
Kolm korda	47	73	8	12	66	76	14	14
Neli ja enam korda	201	217	35	37	82	134	18	24
Pole teada	18	2	3	0	8	1	2	0
KOKKU	567	592	100	100	461	552	100	100
<i>Sh varem karistatud</i>	<i>467</i>	<i>542</i>	<i>82</i>	<i>92</i>	<i>343</i>	<i>459</i>	<i>74</i>	<i>83</i>

Peamiste kuriteoliikide võrdluses on keskmine ÜKT kohustuseks pandud tundide arv olnud teistest kõrgem varavastaste kuritegude puhul ning teistest madalam avaliku rahu vastaste kuritegude puhul – vt joonis 7.

Joonis 7. 2011. aastal ÜKT-le suunatud süüdimõistetutele kohustuseks pandud keskmine ÜKT tundide arv peamiste kuriteoliikide puhul (raskeima kuriteoliigi järgi)

Ühed tähtsamad varavastaste kuritegude ja eriti varguste toimepanemist soodustavad tegurid on sõltuvusprobleemid (alkoholi liigtarvitamine ja narkootikumide tarvitamine).⁵

Varguse tõttu ÜKT-le suunatud isikute seas oli vaatluse all olevate alkoholiseaduse (AS) ning narkootiliste ja psühhotropsete ainete ning nende lähteainete seaduse (NPALS) rikkumiste eest karistatud märksa rohkem kui nende seas, keda polnud (vähemasti sel korral) varguse eest karistatud:

- varguse eest (või esineda ka muud liiki kuritegusid) ÜKT-le suunatud isikute seas oli AS rikkumisega isikuid 36% ning NPALS rikkumisega isikuid 24% (osa isikuid oli toime pannud kumbagi liiki rikkumisi);
- muud liiki kuriteo eest (kuid ei esinenud vargust) ÜKT-le suunatud isikute seas oli AS rikkumisega isikuid 23% ning NPALS rikkumisega isikuid 5% (osa isikuid oli toime pannud kumbagi liiki rikkumisi).

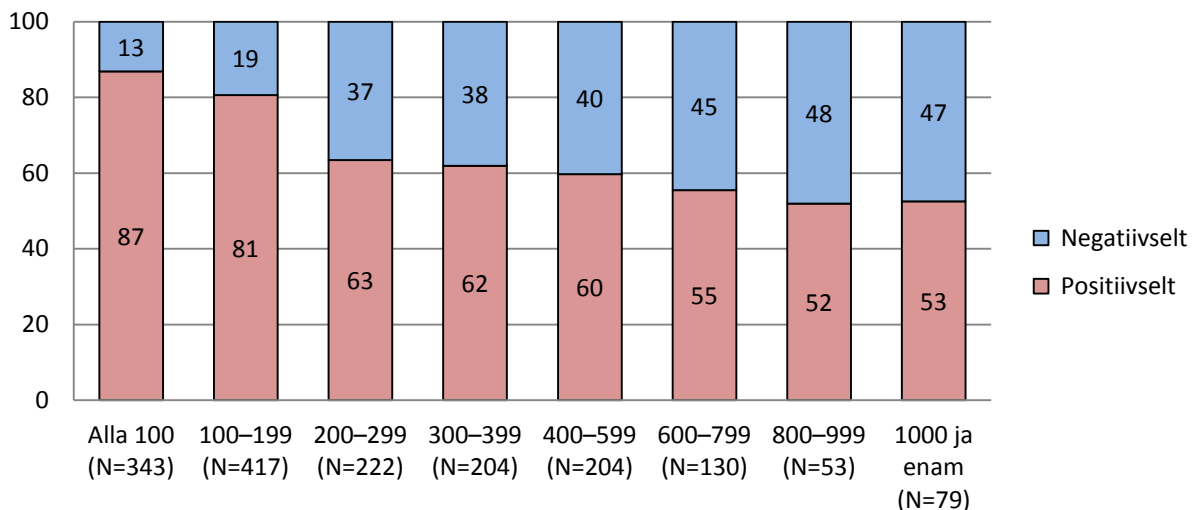
⁵ ÜKT tegijate võimalike sõltuvusprobleemide kirjeldamisel kasutati Politsei- ja Piirivalveameti andmeid alkoholiseaduse § 70 (alkohoolse joogi tarbimise eest avalikus kohas või avalikku kohta joobnud olekus ilmumine) ning narkootiliste ja psühhotropsete ainete ning nende lähteainete seaduse § 15¹ (narkootilise või psühhotropse aine ebaseaduslik käitlemine väikeses koguses) rikkumistest. Arvesse võeti kõik aastatel 2009–2011 registreeritud väärted, olenemata konkreetse isiku poolt ÜKT tegemise perioodist.

3. ÜKT 2011. aastal lõpetanud süüdimõistetud

2011. aastal lõpetas ÜKT 1643 kordumatut süüdimõistetut. Kõikidest ÜKT lõpetamistest (olenemata ÜKT alguse ajast) lõppes 70% edukalt ja 29% negatiivse tulemusega; ühel protsendil juhtudel lõpetati ÜKT isiku surma või õnnetusjuhtumi tõttu.

ÜKT negatiivselt lõpetamise põhjuseks oli 64% juhtudel erakorraline ettekanne ja 36% juhtudel uus kohtuotsus. Uue kohtuotsusega lõppes ÜKT kõige sagedamini varavastase kuriteo eest ÜKT-le suunatud isikute puhul (41%); järgnesid liikluskuriteo (36%), isikuvastase kuriteo (26%) ja avaliku rahu vastase kuriteo (23%) eest karistatud.

Mida suurem on isikule kohustuseks pandud ÜKT tundide arv, seda suurema tõenäosusega lõpeb ÜKT negatiivselt (arvestamata erinevusi isikute taustas). Näiteks oli alla 200-tunnise kohustusega lõpetanute seas negatiivselt lõpetanud 16%, samal ajal kui vähemalt 600-tunnise kohustusega lõpetanute seas oli negatiivselt lõpetanud kokku 45% – vt täpsem jaotus joonisel 8.

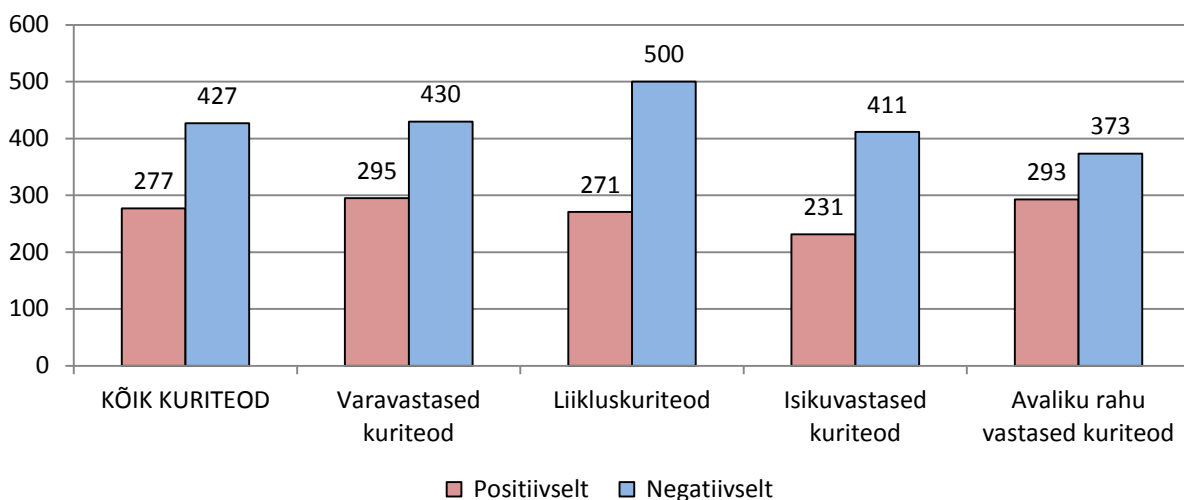

Joonis 8. ÜKT 2011. aastal positiivselt ja negatiivselt lõpetanud süüdimõistetute osakaal erineva kohustuseks pandud tundide arvu korral (%)⁶

Positiivselt lõpetanutele määratud keskmine tundide arv oli kõigi peamiste kuriteoliikide puhul märksa väiksem negatiivselt lõpetanutele määratud keskmisest tundide arvust – vt joonis 9. Vahed olid suurimad liikluskuriteo eest karistatud isikute puhul.

Samas ei saa ÜKT negatiivselt lõpetamise peamiseks põhjuseks pidada suurt tundide arvu, vaid ÜKT määramist selleks mittedobivatele isikutele (mahukas kohustus on indikaatoriks isiku probleemidest). Kõrgem katkestanute osakaal suurema tundide arvu puhul on seotud asjaoluga, et mahukad kohustused pannakse raskeid ja/või korduvalt kuritegusid toime pannud isikutele, kellel on sageli tõsiseid sotsiaalseid probleeme ning sellest tulenevalt ka suurem ÜKT katkestamise risk.

⁶ Siin ja edaspidi ei ole ÜKT lõpetanute puhul protsentide arvestamisel arvesse võetud surnud ja õnnetusse sattunud isikuid, kelle osakaal moodustas ühe protsendi kõigist ÜKT lõpetanud isikutest (avatud toimikute arvust) ning mõnes vaatlusaluses gruppis ulatus nende osakaal kahe protsendini.

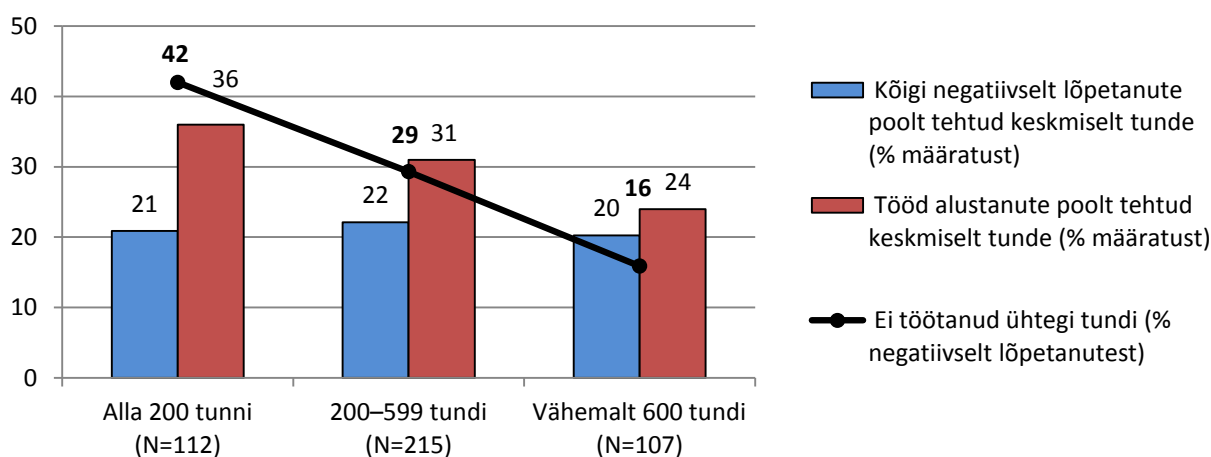
Joonis 9. ÜKT 2011. aastal positiivselt ja negatiivselt lõpetanud süüdimõistetutele kohustuseks pandud keskmine tundide arv peamiste kuriteoliikide puhul (aritmeetiline keskmine; raskeima kuriteoliigi järgi)

Ülekaalukas osa ÜKT negatiivselt lõpetanutest oli pandud kohustuse täitmisega raskustes juba planeeritud töö algusosas:

- **ÜKT 2011. aastal negatiivselt lõpetanutest 29% ei töötanud ühtegi tundi** (nende osakaal moodustas 8% kõikidest samal aastal ÜKT lõpetanutest);
- kõikidest negatiivselt lõpetanutest kokku 84% oli teinud alla poole määratud tundidest (k.a tööd mittealustanud), sealjuures 61% vähem kui viiendiku määratud tundidest;
- tööd alustanud, kuid siiski negatiivselt lõpetanud isikutest 78% oli teinud alla poole määratud tundidest, sealjuures 45% vähem kui viiendiku määratud tundidest.

ÜKT negatiivselt lõpetanute puhul jäi olenemata isikule kohustuseks pandud tundide arvust keskmine ära tehtud tundide osakaal ligikaudu samale tasemele (20–22%) – vt joonis 10. Samas ilmnesid erineva mahuga kohustusega isikute gruppide vahel märgatavad erinevused tööd mittealustanute osakaalus ning tööd alustanute poolt ära tehtud tundide osakaalus:

- alla 200-tunnise kohustusega isikutest 42% ei töötanud ühtegi tundi; tööd alustanud isikud tegid ära keskmiselt 36% määratud tundidest;
- vähemalt 600-tunnise kohustusega isikutest 16% ei töötanud ühtegi tundi; tööd alustanud isikud tegid ära keskmiselt 24% määratud tundidest.

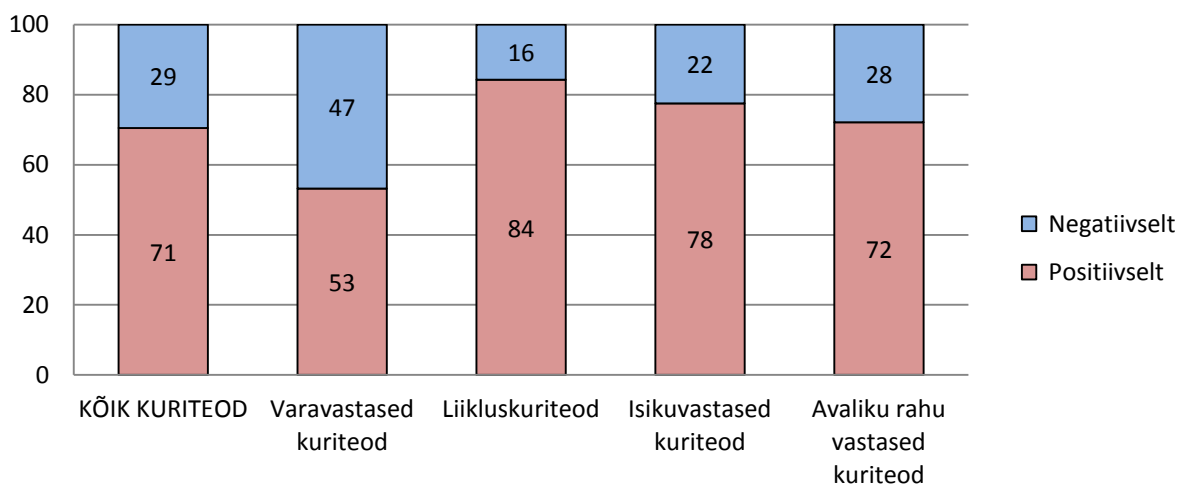
Joonis 10. ÜKT 2011. aastal negatiivselt lõpetanud süüdimõistetute poolt ära tehtud tundide arvu keskmine osakaal erineva kohustuseks pandud tundide arvu korral (% määratud tundide arvust); mitte ühtegi tundi töötanud isikute osakaal (% negatiivselt lõpetanutest)

Tööd mittealustanud suur osakaal negatiivselt lõpetanud alla 200-tunnise kohustusega isikute puhul viitab nende vähesele motiveeritusele, kuna üldjuhul peaks kergema karistusega isikutel olema vähem sotsiaalseid probleeme kui raskema karistusega isikutel. Tööd alustanud isikud tegid ära keskmiselt 30 tundi (mediaan 16 tundi).

Tööd alustanud 200–599-tunnise kohustusega isikud tegid ära keskmiselt 114 tundi (mediaan 88 tundi) ning vähemalt 600-tunnise kohustusega isikud 96 tundi (mediaan 57 tundi). Viimasel juhul võib väiksem keskmine tehtud tundide arv kajastada isikute tõsisemaid probleeme.

Ülaltoodud andmete põhjal võib öelda, et **vangistuse asemel ÜKT kohaldamise kaalumisel tuleb enam tähelepanu pöörata isikute tööks motiveerituse väljaselgitamisele**, seda eriti lühiajalise ÜKT kohustuse puhul. Pikaajalise ÜKT kohustuse määramisel tõuseb rohkem esile küsimus isiku suutlikkusest kohustust täita. ÜKT puhul ei näi olevat otstarbekas töökohustuse „automaatne venitamine“ pikema aja peale kui see on vajalik töö äratemiseks, vaid kohasem oleks lähtuda iga isiku puhul konkreetsetest asjaoludest – arvestades siinjuures vajadust toetada isiku töömotiveeritust.

ÜKT 2011. aastal lõpetanud puhul oli peamiste kuriteoliikide võrdluses negatiivselt lõpetanud kõige enam varavastase kuriteo eest karistatute seas (46%; sh varguse eest karistatute puhul 52%) ja kõige vähem liikluskuriteo eest karistatute seas (16%) – vt joonis 11. Sarnased erinevused ilmned ka lähedase ÜKT tundide arvuga isikute võrdluses: nt 200–299-tunnise kohustuse korral lõpetas ÜKT negatiivselt 51% varavastase kuriteo eest karistatutest ja 14% liikluskuriteo eest karistatutest.

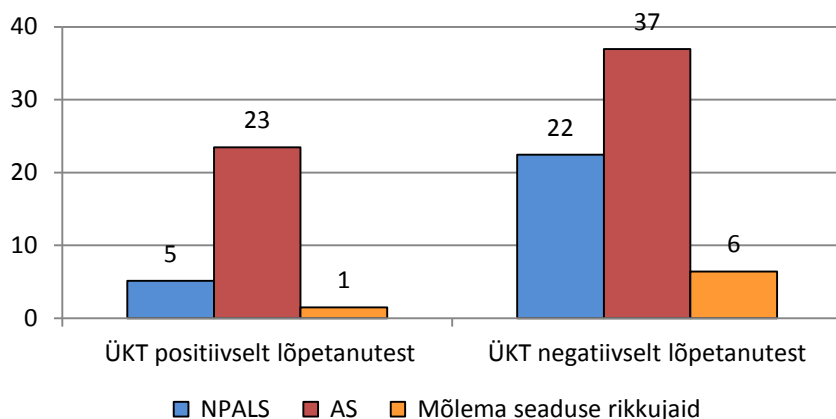

Joonis 11. ÜKT 2011. aastal positiivselt ja negatiivselt lõpetanud süüdimõistetute osakaal peamiste kuriteoliikide puhul (%; raskeima kuriteoliigi järgi)

Tehtud tundide osakaal määratud tundidest oli teistest väiksem varavastase kuriteo eest ÜKT-le suunatud (18%); teiste peamiste kuriteoliikide puhul jäi see vahemikku 24–27%.

Oluliseks takistuseks ÜKT edukal sooritamisel võivad olla sõltuvusprobleemid, eeskätt alkoholi liigtarvitamine ja narkootikumide tarvitamine. AS või NPALS rikkumise eest aastatel 2009–2011 karistatud isikuid oli ÜKT negatiivselt lõpetanud seas märksa rohkem kui positiivselt lõpetanud seas (vt joonis 12):

- ÜKT positiivselt lõpetanutest oli NPALS rikkujaid 5% ja AS rikkujaid 23%;
- ÜKT negatiivselt lõpetanutest oli NPALS rikkujaid 22% ja AS rikkujaid 37% (vastavalt 4,4 korda ja 1,6 korda enam kui positiivselt lõpetanud seas).

Joonis 12. NPALS või AS rikkumise eest aastatel 2009–2011 karistatud isikute osakaal ÜKT 2011. aastal positiivselt ja negatiivselt lõpetanud süüdimõistetute seas (%)

ÜKT negatiivselt lõpetanute puhul alustas ilma AS ja NPALS rikkumisteta isikutest töötamist 70%, AS rikkumisega isikutest 75% ning NPALS rikkumisega isikutest 65%⁷ (arvestatud on isikuid, kelle puhul on tehtud tundide arv teada).

Samasuunalised erinevused ilmneseid ka ÜKT negatiivselt lõpetanute poolt ära tehtud tundide osakaalus (k.a töötamist mittealustanud isikud):

- ilma AS ja NPALS rikkumisteta isikud tegid ära keskmiselt 24% määratud tundidest;
- AS rikkumise eest karistatud isikud tegid ära keskmiselt 21% määratud tundidest, kusjuures see näitaja jäi rikkumiste arvust olenemata samale tasemele;
- NPALS rikkumise eest karistatud isikud tegid ära keskmiselt 16% määratud tundidest, kusjuures vaid ühe rikkumisega isikud tegid ära keskmiselt 21% ja vähemalt kahe rikkumisega isikud keskmiselt 12% määratud tundidest.⁸

Narkootikumide tarvitamise eest aastatel 2009–2011 karistatud ja ÜKT 2011. aastal lõpetanud isikutest lõpetas selle negatiivselt 66%. Alkoholiseaduse rikkumise eest samal perioodil karistatud isikutest lõpetas ÜKT negatiivselt 41% ja ilma niisuguste väärtegudeta isikutest 21%.

Korduv karistus narkootikumide tarvitamise eest näitab suurt ÜKT katkestamise riski.

Varguse tõttu ÜKT-le suunatud ja selle negatiivselt lõpetanud isikute seas oli samuti märgatavalt rohkem AS ja NPALS rikkujaid kui muud liiki kuriteo eest karistatute seas:

- varguse eest (või esineda ka muud liiki kuritegusid) ÜKT-le suunatud ja selle negatiivselt lõpetanutest oli AS rikkumisega isikuid 41% ja NPALS rikkumisega isikuid 34%;
- muud liiki kuriteo eest (kuid ei esinenud vargust) ÜKT-le suunatud ja selle negatiivselt lõpetanutest oli AS rikkumisega isikuid 33% ja NPALS rikkumisega isikuid 13%.

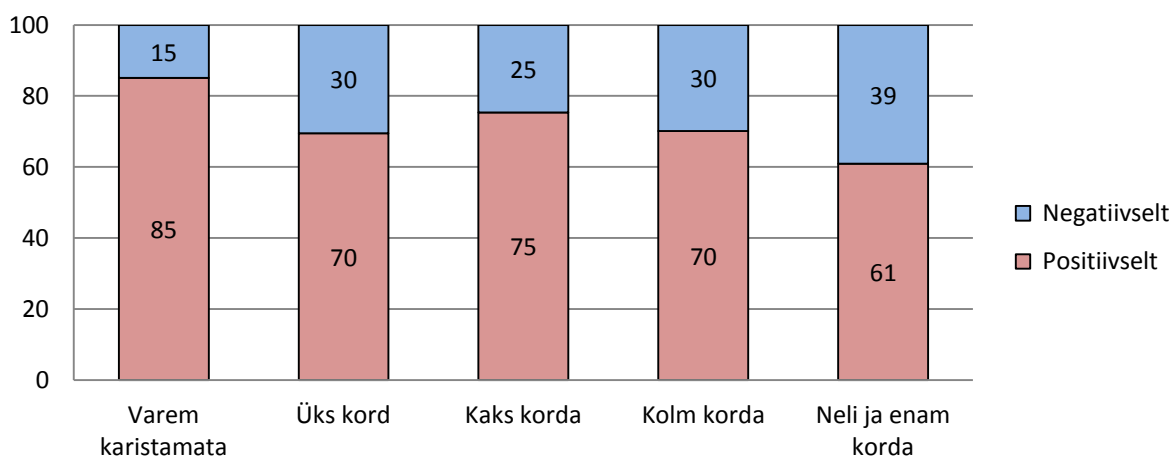
Märgatavad erinevused ilmneseid varem kriminaalkorras karistamata ning varem karistatud isikute ÜKT edukuses (vt joonis 13):

- varem karistamata isikutest lõpetas ÜKT positiivselt 85% ja negatiivselt 15%;
- varem vähemalt neli korda karistatud isikutest lõpetas ÜKT positiivselt 61% ja negatiivselt 39%;

⁷ Vaid ühe NPALS rikkumisega isikutest oli tööd alustanud 30 isikut 39-st (77%) ja vähemalt kahe NPALS rikkumisega isikutest 37 isikut 64-st (58%). Arvud on liiga väikesed kindlate järelduste tegemiseks, kuid siiski suundaandvad.

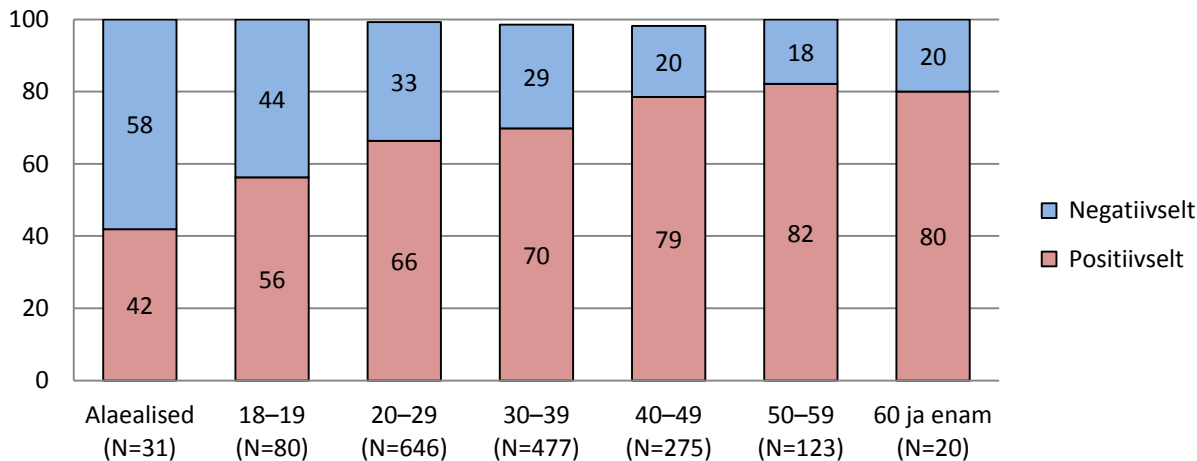
⁸ Tööd alustanud, kuid negatiivselt lõpetanud isikute puhul oli keskmine ära tehtud tundide osakaal ilma AS ja NPALS rikkumisteta isikutel 35%; AS rikkumisega isikutel 28% (see näitaja jäi rikkumiste arvust olenemata samale tasemele); NPALS rikkumisega isikutel 24% (sh vaid ühe rikkumisega isikutel 27% ja vähemalt kahe rikkumisega isikutel 21%).

- kõigist ÜKT positiivselt lõpetanud isikutest oli varem karistamata 19% ja varem karistatud 81%;
- kõigist ÜKT negatiivselt lõpetanud isikutest oli varem karistamata 8% ja varem karistatud 92%.

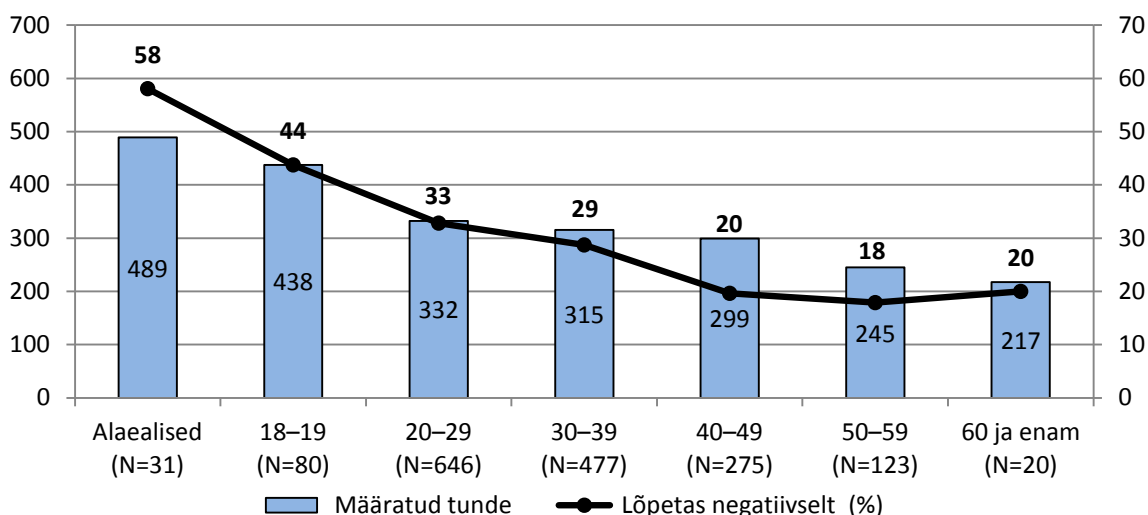
Joonis 13. ÜKT 2011. aastal positiivselt ja negatiivselt lõpetanud süüdimõistetute osakaal varasema kriminaalkorras karistatuse järgi (%)

Negatiivselt lõpetanute osakaal ning kohustuseks pandud ÜKT tundide arvu aritmeetiline keskmine oli suurim alaealiste puhul. Mõlemad näitajad vähenesid tuntuvalt vanuse suurenemisega – vt joonised 14 ja 15.

Joonis 14. ÜKT 2011. aastal positiivselt ja negatiivselt lõpetanud süüdimõistetute osakaal vanuserühmade järgi (%; vanus katseaja alguses)

Suhteliselt suur keskmine kohustuseks pandud tundide arv alla 20-aastaste süüdimõistetute puhul võib olla seotud sooviga vältida reaalselt vangistust varem tingimisi karistatud noortele, kes panevad uue kuriteo toime katseajal ning seetõttu asendatakse mõistetud vangistus ÜKT-ga. See toob omakorda kaasa väga suure üldkasuliku töö tundide arvu, mille täitmine on ilmselt liiga koormav ning keerukas.

Joonis 15. ÜKT 2011. aastal lõpetanud süüdimõistetutele kohustuseks pandud tundide arvu aritmeetiline keskmine (vasak telg) ja ÜKT negatiivselt lõpetanud isikute osakaal protsentides (parem telg) vanuserühmade järgi (vanus katseaja alguses)

ÜKT katkestamise põhjused valimi põhjal

ÜKT katkestamise asjaolude täpsemaks analüüsiks moodustati valim 200 isikust, kelle ÜKT oli 2011. aastal lõppenud negatiivselt seoses erakorralise ettekandega või uue kohtuotsusega. Valimi moodustamisel arvestati isikute jaotust piirkondade vahel ning ÜKT lõpetamise põhjust. Valimiga hõlmatud isikute andmeid kontrollisid ja täiendasid kriminaalhoolduse infosüsteemist (KHIS) Tallinna Vangla vanemkriminaalhooldusametnikud Katriin Savitš ja Leina Lauri. ÜKT toimikute põhjal selgitati, millised asjaolud tõid kaasa või võisid soodustada ÜKT negatiivse tulemusega lõpetamist (sh isiku põhitegevus, vähene motiveeritus, võimalikud sõltuvusprobleemid).

Valimiga hõlmatud isikutest 87% ei töötanud ühtegi tundi või jäi tehtud tundide osakaal alla poole määratud. Nende puhul oli tüüpiline ajakava mittejärgimine ja tööst kõrvalehoidumise õigustamiseks mitmesuguste ettekäanete esitamine; sageli esines ka muid rikkumisi (registreerimisele mitteilmumine, loata ärasõit, sõltuvusainete tarvitamine jm).

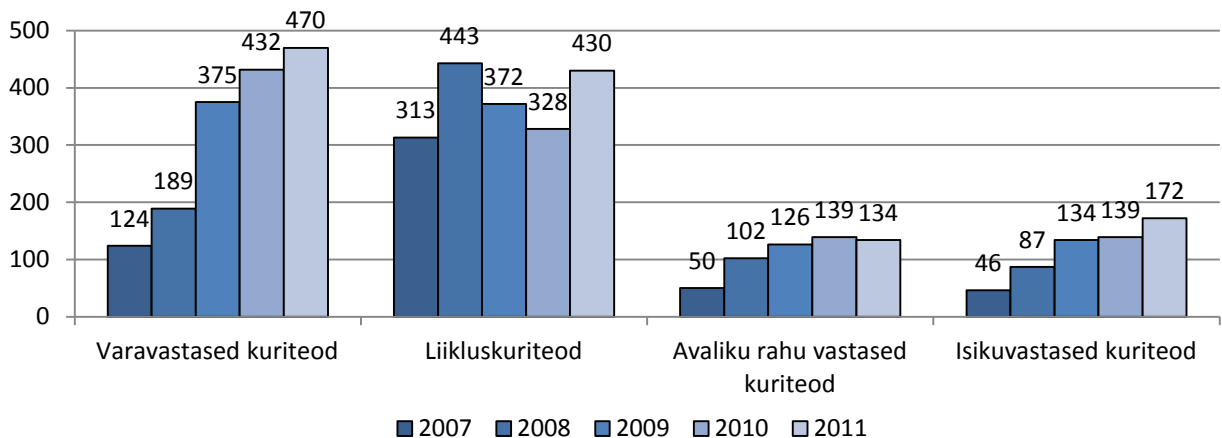
Sõltuvusprobleeme esines vähemalt 42%-l ÜKT negatiivselt lõpetanud isikutest (siinjuures arvestati AS ja NPALS rikkumisi, riskihindamiste tulemusi, andmeid varem kriminaalhooldusel olnud isikute toimikutest, kohtueelsetest ettekannetest ja vanglapäringutest). Tõenäoliselt on sõltuvusprobleemidega isikute osakaal tegelikult veel suurem, kuna ÜKT toimikutes on sõltuvust kajastav info ebaühtlane (ametnik ei tarvitse sõltuvusest teada kui isik seda ise ei tunnista); samuti ei tarvitse registreeritud väärtegade puudumine tähendada, et isikul sõltuvusprobleeme pole. Sõltuvusprobleemidega isikutest ligi 60% oli ÜKT-le suunatud varavastase kuriteo eest; neile järgnesid ligikaudu neli korda väiksema osakaaluga liikluskuriteo eest, isikuvastase kuriteo eest ja avaliku rahu vastase kuriteo eest karistatud isikud.

Valimi analüüs kinnitas, et ÜKT ei sobi sõltuvusprobleemidega isikutele, või tuleb nende ÜKT-le suunamisel juba ette arvestada suure katkestamise tõenäosusega.

4. ÜKT tegijana 2011. aasta lõpul arvel olnud süüdimõistetud

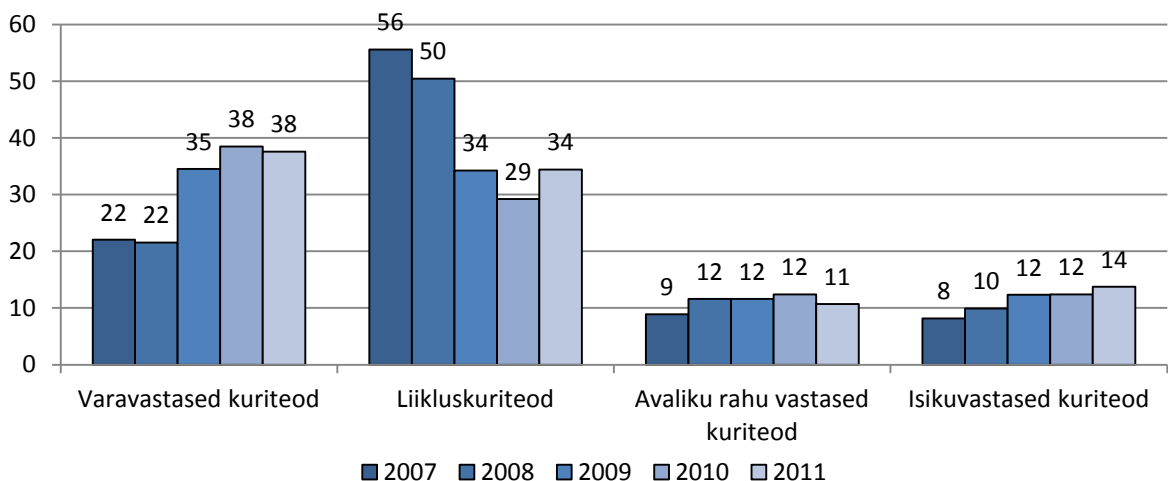
Aasta lõpul ÜKT tegijana arvel olevate isikute seas on suhteliselt enam pikaajalise ÜKT kohustusega isikuid, võrreldes nende osakaaluga aasta jooksul ÜKT-le suunatud isikute seas – seega ei kajasta hetkeseis kõigi ÜKT-le suunatud isikute koosseisu ja neile pandud kohustusi ning nende aspektide kirjeldamisel tuleks võimalusel tugineda andmetele aasta jooksul suunatud isikute kohta.

Alates 2008. aastast on kasvanud varavastase kuriteo eest ÜKT-le suunamine – vt joonis 16. Liikluskuriteo toime pannud isikute arv oli 2011. aasta lõpul 31% suurem kui aasta varem, jäädes siiski madalamaks 2008. aasta tasemest.⁹ Arvestatav tõus ilmnes 2011. aastal ka isikuvastase kuriteo ning varavastase kuriteo toime pannud isikute arvus (vastavalt 24% ja 9%).

Joonis 16. ÜKT tegijana aasta lõpul arvel olnud süüdimõistetute arv peamiste kuriteoliikide järgi 2007–2011 (isik võis korduda erinevat liiki kuritegudes)

Hoolimata ÜKT-le suunatud isikute arvu tuntavast kasvust pole kuritegude liigilises struktuuris kolme viimase aasta jooksul suuri muutusi toimunud: esikohal on püsinud varavastased kuriteod, millele on järgnenud liikluskuriteod – vt joonis 17.

Joonis 17. ÜKT tegijana aasta lõpul arvel olnud süüdimõistetute protsentuaalne jaotus peamiste kuriteoliikide järgi 2007–2011 (isik võis korduda erinevat liiki kuritegudes)

⁹ Liikluskuriteod olid enne 2009. aastat selgelt esikohal, kuid varavastaseid süütegusid ja liiklussüütegusid puudutavate seadusemuudatuste tõttu pole näitajad hilisemate aastatega täpselt võrreldavad. Liikluskuriteo eest karistatute arvu mõjutab 01.07.2009 jõustunud seadusemuudatus, millega joobes juhtimise kvalifitseerimisel hakati lähtuma vaid sõidukijuhi joobeastmest; sellest tulenevalt küll tõusis kuritegude osakaal joobes juhtimise süütegudes, kuid tänu joobes sõidukijuhtimise vähenemisele 2009–2010 jäi niisuguste kuritegude registreerimine peaaegu samale tasemele.

Valdavalt on ÜKT-le suunatud süüdimõistetutele mõistetud karistus üht liiki (KarS-i peatüki täpsusega) kuriteo või kuritegude eest. 2011. aasta lõpul ÜKT tegijana arvel olnud isikute puhul oli vaid üht liiki kuriteo eest karistatud isikute osakaal kõrgeim liikluskuriteo toime pannud isikute puhul (87%) – vt tabel 6.

Tabel 6. 2011. aasta lõpul ÜKT tegijana arvel olnud süüdimõistetute jaotus nende poolt toime pandud kuriteo liigi järgi (sama isik võis olla karistatud erinevat liiki kuritegude eest; levinumate kuriteoliikide puhul näidatakse eraldi vaid seda liiki kuriteo eest karistatute arv ja osakaal)

	Isikute arv	% kõigist isikutest	% antud liiki kuriteo toime pannud isikutest
Varavastased kuriteod	470	37,6	
sh vaid seda liiki kuriteo eest	386	30,9	82
Liikluskuriteod	430	34,4	
sh vaid seda liiki kuriteo eest	374	29,9	87
Isikuvastased kuriteod	172	13,8	
sh vaid seda liiki kuriteo eest	130	10,4	76
Avaliku rahu vastased kuriteod	134	10,7	
sh vaid seda liiki kuriteo eest	80	6,4	60
Õigusemõistmisevastased kuriteod	81	6,5	
sh vaid seda liiki kuriteo eest	44	3,5	54
Majandusalased kuriteod	33	2,6	
Kuriteod perekonna ja alaealiste vastu	29	2,3	
Avaliku usalduse vastased kuriteod	20	1,6	
Rahvatervisevastased kuriteod	19	1,5	
Üldohtlikud kuriteod	6	0,5	
Ametialased kuriteod	2	0,2	
Poliitiliste ja kodanikuõiguste vastased kuriteod	2	0,2	
KOKKU kordumatuid isikuid	1250	100,0	

ÜKT-le suunatud süüdimõistetute retsidiivsus on hoolimata varem karistatud isikute osakaalu kasvust püsinud praktiliselt samal tasemel alates 2008. aastast – vt tabel 7. Oportuuniteedi tulemusel 2010. aastal ÜKT-le suunatud isikutest pani aasta jooksul uue kuriteo toime 16% ning vangistuse asendamise tulemusena ÜKT-d alustatutest 33%. Need näitajad on märkimisväärselt madalamad võrreldes vanglast vabanenute retsidiivsusega. 2010. aastal vanglast vabanenutest pani aasta jooksul uue kuriteo toime 43% (Justiitsministeerium, 2012).¹⁰

Tabel 7. Kuriteos kahtlustatavana üle kuulatud isikute osakaal 2007–2011 erinevatel alustel ÜKT-le suunatud isikutest 12 kuu järel pärast ÜKT toimiku avamist (%)

Suunamise alus	2007	2008	2009	2010	2011*
KrMS § 202	22	19	18	16	18
KarS § 69	34	32	32	33	32

* Isikud, kelle toimik avati kuni 15.08.2011

Retsidiivsuse tase on peamistest kuriteoliikidest olnud kõige kõrgem varavastase kuriteo ja kõige madalam liikluskuriteo eest karistatud isikutel – vt tabel 8.

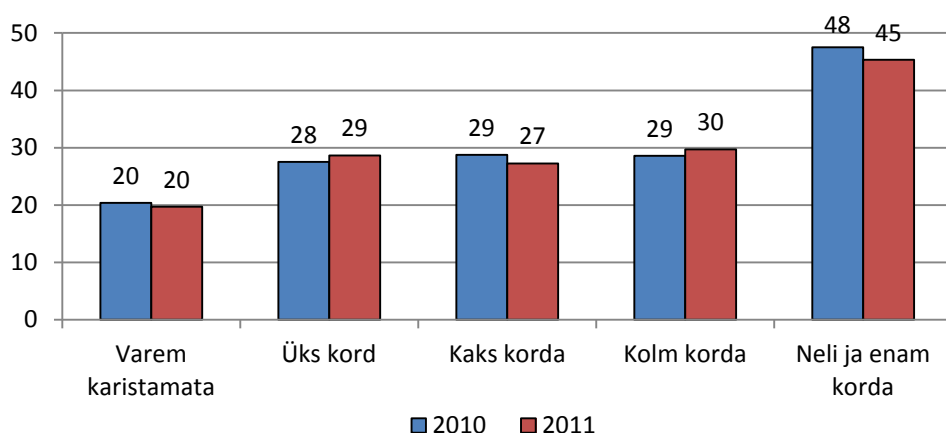
¹⁰ Vanglast vabanenute seas on erinevused retsidiivsusnäitajates vastavalt vabanemise alusele: ÜKT tegijatega sarnane retsidiivsus on olnud lühiajalise nn šokivangistusega ning vanglast tingimisi ennetähtaegselt vabastatud isikute puhul, samas on ÜKT tegijate retsidiivsus märgatavalt madalam vanglakaristuse vanglas lõpuni kandnud isikutega võrreldes – viimane grupp moodustab ka valdava osa vanglast vabanenutest.

Tabel 8. Kuriteos kahtlustatavana üle kuulatud isikute osakaal 2010–2011 ÜKT-le suunatud süüdimõistetutest 12 kuu järel pärast ÜKT toimiku avamist (%; raskeima kuriteoliigi järgi)

	2010	2011*
Varavastased kuriteod	48	43
Liikluskuriteod	19	20
Isikuvastased kuriteod	26	29
Avaliku rahu vastased kuriteod	31	43

* Isikud, kelle toimik avati kuni 15.08.2011

ÜKT-le suunatud süüdimõistetute retsidiivsus 12 kuu jooksul alates ÜKT-le suunamisest on olnud madalaim varem kriminaalkorras karistamata isikute puhul ning kõrgeim varem neli ja enam korda karistatud isikute puhul – vt joonis 18. Sarnane jaotus iseloomustab ka nende isikute retsidiivsust, keda on karistatud teist liiki karistustega ehk retsidiivsus sõltub mitte karistuse liigist, vaid inimese kriminaalsest käitumisest (mida kajastab karistuste arv).

Joonis 18. Kuriteos kahtlustatavana üle kuulatud isikute osakaal 2010.–2011. aastal ÜKT-le suunatud süüdimõistetutest 12 kuu järel pärast ÜKT toimiku avamist varasema kriminaalkorras karistatuse järgi (%; 2011. aasta puhul arvestatud isikuid, kelle toimik avati kuni 15.08)

Analüüs ei kinnitanud oletust, et ÜKT katkestamise tingib eeskätt suur kohustuseks pandud tundide arv. ÜKT katkestamise põhjuseks on pigem isiku sotsiaalsed probleemid kui pikaajaline kohustus ning valdavalt ilmnevad probleemid ÜKT kohustuse alguses (nt ei teinud 29% ÜKT negatiivselt lõpetanutest tööd ühtegi tundi).

ÜKT katkestamise tõenäosus kasvab tunduvalt sõltuvusprobleemide korral. Esmajoones suurendab riski narkootikumide tarvitamine. Alkoholi liigtarvitamise mõju on väiksem, kuid siiski märkimisväärne.

Keskseks küsimuseks ÜKT-le suunamisel on selleks sobivate isikute valik. Tuleb kaaluda, kuivõrd on põhjendatud sõltuvusaineid tarvitavate ja prognoositavalt vähese töömotivatsiooniga isikute ÜKT-le suunamine, kelle puhul on teada nende suur katkestamise risk.

5. Sotsiaalprogrammis osalemise kohustusega ÜKT tegijad

2011. aasta lõpul ÜKT tegijana arvel olnud 1250 süüdimõistetust oli KarS § 75 lg 2 p 8 alusel sotsiaalprogrammi kohustus 46 isikul (3,7%); neist 19 isikut oli karistatud liikluskuriteo, 13 isikut varavastase kuriteo, 9 isikut isikuvastase kuriteo ja 9 isikut muud liiki kuriteo eest (kokku nelja isikut oli samaaegselt karistatud erinevat liiki kuritegude eest). Seitsmele isikule (0,6%) oli nende nõusolekul pandud kohustus alluda ravile (neist nelja isikut oli karistatud liikluskuriteo eest). Erinevalt kõigist ÜKT tegijana arvel olnud süüdimõistetutest (vt tabel 6) olid siin esikohal liiklussüüteo.

Samal ajal oli kokku 7434 kriminaalhooldusel viibinud isikust sotsiaalprogrammis osalemise kohustus 897 isikul (12,1%) ning isiku nõusolekul ravikohustus 219 isikul (2,9%); siinjuures võis ühel isikul olla mitu nimetatud või muud liiki käitumiskontrolli kohustust.

Sotsiaalprogrammi kohustusega ÜKT tegijana arvel olnud süüdimõistetutest 45 olid mehed ja üks naine.

Isikute vanuste aritmeetiline keskmine oli 35 aastat ja mediaan 33 aastat. Vanuses 18–19 aastat oli kolm isikut, 20–29 aastat 14 isikut, 30–39 aastat 12 isikut, 40–49 aastat 12 isikut ning 50 ja enam aastat viis isikut. Noorim isik oli 18-aastane ja vanim 57-aastane. Alg- või põhiharidus oli 26 isikul, kesk- või keskeriharidus 18 isikul ning kõrgharidus kahel isikul. Kõige enam sotsiaalprogrammi kohustusega isikuid elas Harjumaal (22; sh Tallinnas 19); järgnesid Lääne-Virumaa (7), Viljandimaa (7), Ida-Virumaa (4), Saaremaa (2) ning Tartumaa, Jõgevamaa ja Järvamaa (kõik ühe isikuga).

ÜKT kohustuseks määratud tundide arvu aritmeetiline keskmine oli 489 tundi ja mediaan 414 tundi – need näitajad olid veidi väiksemad üldistest keskmistest (vt eespool). Alla 200 tunni määrati 8 isikule, 200–599 tundi 23 isikule ning vähemalt 600 tundi 16 isikule (üks isik esineb siin kahel eri korral).

Varem kriminaalkorras karistamata oli 2 isikut, üks kord karistatud oli 15 isikut, kaks korda karistatud 7 isikut, kolm kord karistatud 6 isikut ning neli ja enam korda karistatud 16 isikut (35%). Niisugune jaotus sarnaneb ÜKT tegijana arvel olnud süüdimõistetute üldisele jaotusele.

Sotsiaalprogrammide täpsete liikide ning nende läbimise edukuse kohta ÜKT-le suunatud isikute puhul tsentraliseeritud kujul info puudu; sellealaseid andmeid tuleks koguda üksikutest ÜKT toimetustest.

6. ÜKT kasutamine Põhjamaades

Põhjamaades kasutatakse ÜKT-d või seda sisaldavaid sanktsioone isiku enda nõusolekul, kuid võrreldes Eestiga on võimalik määrata vähem töötunde¹¹:

- Soomes 20–200 tundi (ÜKT-ga saab asendada kuni 8-kuulise vangistuse); enam kui aasta kestva tingimisi vangistuse lisakaristusena saab ÜKT-d määrata kuni 90 tundi;
- Rootsis 40–240 tundi (ÜKT-ga asendamist või eri liiki karistuste kombineerimist kasutatakse praktikas kuni üheaastase tingimisi vangistuse puhul);
- Taanis 30–240 tundi (ÜKT-ga asendatav vangistuse kestus pole kriminaalkodeksis sätestatud);
- Norras 30–420 tundi (ÜKT-ga jm tegevustega saab asendada kuni üheaastase vangistuse).

Analoogiliselt Eesti KarS §-s 75 kirjeldatud käitumiskontrolli kohustustega võidakse ÜKT-le suunatud isikule panna muid kohustusi, nt kohustus osaleda raviprogrammis.

ÜKT tundide asemel võimalus osaleda retsidiivsuse vähendamisele või sõltuvusprobleemidele suunatud tegevuses on seaduses täpselt mahus ette nähtud vaid Soomes (vt lähemalt allpool).

Norras on ÜKT-ga sarnaneva sanktsiooni olemus mõnevõrra laiem (*community sanction*) ja võib hõlmata nii tööd kui muud liiki tegevust, tundide arvestus erinevates tegevustes on ühtne. Kohus määrab vaid sanktsiooni mahu tundides, kuid selle sisu (nt erinevat liiki programmides osalemise kohustuse, muud tegevused ning nende mahud) määrab kriminaalhooldusteenistus. Tundide arvestus on tegevuse sisust olenemata samasugune (teemat kommenteerinud justiitsministeeriumi ametniku isiklikul hinnangul hõlmab tundide arvestus ka isikuga läbi viidavaid hindamisvestlusi). Umbes kümne aasta eest läbi viidud reformiga rõhutati, et süüdimõistetud ei peaks tegema „ainult“ tööd kogukonna heaks või osalema „ainult“ rehabilitatsiooniprogrammis, vaid karistus peaks hõlmama erinevaid tegevusi koos märkimisväärse paindlikkusega isiku vajadustega kohandamiseks. Väärrib märkimist, et see paindlikkus on võimalik kogu karistuse kandmise vältel, ehk näiteks juhul kui kriminaalhooldaja jõuab mingil hetkel arusaamisele valitud meetodi ebasobivusest saab ta tundide jaotust ja otstarvet uuesti muuta. Regulaarsed hindamised on tavalised nii ÜKT puhul kui ka kinnipidamisasutustes.

Soome näide¹²

ÜKT-le suunamiseks koostab kriminaalhooldusamet (KHA) prokuröri taotlusel sobivusraporti, milles hinnatakse süüdistatava võimalusi ÜKT kohustuse täitmiseks. Töökoha määrab KHA, kes sõlmib lepingu tööandjaga. Süüdimõistetule püütakse leida talle kohane töö.

Vanglakaristuse ja ÜKT asendamise suhet pole õigusaktides sätestatud, kuid seda puudutavate juhiste kohaselt asendatakse üldjuhul üks päev vangistust ühe tunni ÜKT-ga. Töö toimub kindla plaani alusel 3–4 tundi korruga ning reeglina kaks korda nädalas põhitööst või õppimisest vabal ajal; seega tehakse ühes kuus 25–30 tundi. Näiteks kestab 100 tunni ÜKT sooritamine tavaliselt 3–4 kuud; sama pikast mõistetud vanglakaristusest kannab esmakordselt vangi mõistetud realselt ära 50 päeva ja varem karistatud isik kaks kolmandikku ehk ligikaudu 66 päeva – seega kestab reaalne vanglakaristus vähem kui selle asenduseks määratud ÜKT.

¹¹ Tuleb arvestada, et siinkohal ei ole riikide vahel võrreldud õigusrikkumiste eest ette nähtud muud liiki karistusi ja tegelikku karistuspraktikat ning seetõttu ei ole esitatud andmete põhjal võimalik adekvaatselt võrrelda karistuste muid asjaolusid.

¹² Osaliselt on kasutatud varasema analüüsi „Üldkasuliku töö kohaldamine ning mõju retsidiivsusele“ (Ahven, 2009) Soomet puudutavat osa. <http://www.just.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=50531/%DCKT+kohaldamine+ning+m%F5ju+retsidiivsusele.pdf>

Alates 2011. aasta algusest on võimalik kuni 30 tunni ulatuses (varem kuni 10 tunni ulatuses) osaleda kriminaalhooldusameti poolt korraldatud või tema poolt heaks kiidetud tegevuses, mille eesmärgiks on vähendada süüdimõistetute retsidiivsusrisi või sõltuvusprobleeme ja parandada tema võimalusi sooritada ÜKT edukalt. Siinjuures tuleb arvestada, et töö osakaal peab moodustama vähemalt 50% kohustuse mahust.¹³

Seadusemuudatust põhjendati vajadusega laiendada võimalusi retsidiivsuse ja sõltuvusprobleemide vähendamiseks tehtavaks tööks. Eelnõu arutamisel märgiti, et peaaegu iga teise isiku puhul on ÜKT-le suunamise põhjuseks raske joobes sõidukijuhtimine ning uimastite tarvitamine või uimastisõltuvus on üldiseks probleemiks ka teistel, muud liiki kuriteo eest ÜKT-ga karistatud isikutel. Töö asemel muu tegevuse ulatuslikum võimaldamine aitab ka kaasa uute tegevusliikide arendamisele ja kasutusele võtmisele. Lisavõimaluste loomine ei muuda aga selle karistusliigi põhiolemust, milleks on esmajoonel töö.¹⁴

Sõltuvusravi korraldatakse koostöös kohaliku A-kliinikuga; joobes sõidukijuhtimise eest korduvalt süüdi mõistetutele on mõeldud liiklusohutusprogrammid (viimastega analoogilisi kasutatakse ka Eestis).

Anssi Keinänen Joensuu ülikoolist märkis oma 2008. aastal avaldatud väitekirjas „Üldkasulik töö empiirilise kriminoloogilise uurimise objektina“, et juhul kui ÜKT-ga liidetaks sõltuvusravi, võiks selle tulemusel umbes 400 isiku suunata vangla asemel ÜKT-le, mis omakorda vähendaks vangide keskmist arvu päevas 40–50 isiku võrra. Autor toob enda poolt läbi viidud statistilise analüüsi järeldustes esile, et ÜKT katkestamise peamiseks põhjuseks on sõltuvusprobleemid, millele järgneb enam kui 100 tunni pikkune kohustus ning kolmandaks oluliseks teguriks on probleemid elamispiinaga.¹⁵

ÜKT tööandjaks võib olla avalik institutsioon (riik, kohalik omavalitsus, omavalitsusliit, kirikukogudus vm), avalik-õiguslik organisatsioon või mittetulundusühing (liit, spordiselts, fond vm). Tööandjaks ei saa olla ettevõtte või eraisik. Tööandjale kompensatsiooni ei maksta.

Tööülesanded on tavaliselt abistavat laadi. Levinumad on kohaliku omavalitsuse asutustes (hooldus- ja rehabilitatsiooniasutused, haiglad, tervisekeskused) hoone ja ruumide korrashoiuga või toitlustamisega seotud tööd; samuti omavalitsuste korraldatud vaba aja veetmise ja spordiüritustega seotud teenindavad tööd. Kirikukogudused pakuvad sageli tööd kalmistute korrastamisel. 2007. aastal pakuti omavalitsuste poolt ca 55% ning riigi poolt ca 2% töökohtadest.¹⁶

ÜKT-ga seotud põhjendatud sõidukulud kompenseeritakse. Igas töökohas on kontaktisik, kes peab sidet KHA-ga. Viimase töötaja külastab regulaarselt töökohta ja peab sidet ka telefoni teel.

ÜKT tegijale seotud nõuete (täitmiskava) rikkumisele järgneb karistus: kerge rikkumise puhul (nt hiline mine) suuline või kirjalik hoiatus; raske rikkumise korral (nt mitteilmumine või joobesolek töökohal) võidakse ÜKT katkestada ja asi anda prokuröri menetlusse, kes võib kohtult taotleda järelejäänud karistuse muutmist vangistuseks. Vangistus võib, kuid ei pruugi, järgneda ka uue kuriteo toimepanemisel.

¹³ Laki yhdyskuntapalvelusta 12.12.1996/1055. <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1996/19961055#a1055-1996>

¹⁴ Lakivaliokunnan mietintö 3/2010 vp. http://www.eduskunta.fi/faktatmp/utatmp/akxtmp/lavm_3_2010_p.shtml

¹⁵ Anssi Keinänen (2008). Yhdyskuntapalvelu empiirisen kriminologisen tutkimuksen kohteena. Akateeminen väitöskirja. Joensuun yliopisto. Joensuu.

http://joypub.joensuu.fi/publications/dissertations/keinanen_yhdyskuntapalvelu/abstract.html

¹⁶ Lappi-Seppälä, T. & Niemi, H. (2008). Rangaistuskäytännön yleiskuvaus. – Rikollisuustilanne 2007. Helsinki: OPTL:n tutkimuksia 238, lk 331-360. <http://www.optula.om.fi/uploads/clqngwmnvrtdi.pdf>

Henrik Lindeborgi uurimuses (2003) selgitati mh ÜKT tegijate motivatsiooni ning rahulolu erinevat laadi töödega. Suhtumine töösse sõltus töö laadist: peamiselt koristustöid tegevad isikud suhtusid sellesse enamasti kui mitte midagi andvasse karistusse; muud tööd tegijate suhtumine oma töösse oli märksa positiivsem. Samas pidas enamik küsitlenuid ÜKT-d oma elus siiski positiivseks etapiks ja nad nägid selles võimalust senist elukäiku muuta, eriti varem vanglas olnud isikud.¹⁷

2006. aastal muudeti kuni 8-kuulistest tingimusteta vanglakaristustest ÜKT-ks 35% (3310 juhul 9214-st). Joores sõidukijuhtimise eest¹⁸ karistatute puhul oli see näitaja 49%, kehalise väärkohtlemise puhul 36%, varguste puhul 20% ja muud liiki kuritegude puhul 24%. Samal aastal oli kõigist ÜKT tegijaist 61% pannud toime joores sõidukijuhtimisega seotud kuriteo, 12% kehalise väärkohtlemise, 9% varguse ning 19% muud liiki kuriteo.¹⁹

2007. aastal ÜKT-d alustanud 3411-st isikust sooritas selle edukalt 81%. Iga alustanud isiku kohta tehti keskmiselt 77 ÜKT tundi (k.a katkestanute poolt tehtud töötunnid). Juhul kui ÜKT asemel oleks kõigi isikute puhul jäänud jõusse algselt määratud vangistus, oleks vangide arv olnud igapäevaselt umbes 400–500 võrra suurem (samal aastal oli vangide keskmine arv päevas 3551).²⁰

Keinäneni (2008) andmetel ilmnes aastatel 2003–2004 ÜKT-le suunatud isikute poolt toime pandud kuriteo liigi ja ÜKT katkestanute osakaalu vahel statistiliselt oluline seos: kõige sagedamini katkestasid ÜKT varavastase kuriteo toime pannud isikud (24%), kellele järgnesid vägivallakuriteo (20%) ja joores sõidukijuhtimise (18%) eest karistatud isikud. Kõige sagedamini oli tegu töölt ilma mõjuva põhjuseta puudumisega.²¹

Sama uurimuses märgitakse statistiliselt olulist seost kohustuseks pandud ÜKT tundide arvu ja ÜKT katkestanute osakaalu vahel kõikides kuriteoliikides. Näiteks joores sõidukijuhtimise eest karistatute puhul katkestas ÜKT alla 50-tunnise kohustusega isikutest 12% ja enam kui 150-tunnise kohustusega isikutest 33%.²²

¹⁷ Linderborg, H. (2003). Yhdyskuntapalvelu rangaistuksena. HAASTE-lehti. Oikeusministeriö

(<http://www.haaste.om.fi/10556.htm>); Linderborg, H. (2003). Yhdyskuntapalvelu rangaistuksena.

Yhteiskuntapolitiikka 68, 2003:1 (<http://www.stakes.fi/yp/2003/1/031linderborg.pdf>). Detailsemalt refereeritud varasemas analüüsis (Ahven, 2009).

¹⁸ Mitme kuriteo eest karistamisel on siin ja järgnevalt arvestatud peamist ehk kõige raskemat kuritegu.

¹⁹ Lappi-Seppälä, T. & Niemi, H. (2008). Rangaistuskäytännön yleiskuvaus. – Rikollisuustilanne 2007. Helsinki: OPTL:n tutkimuksia 238, lk 331-360. <http://www.optula.om.fi/uploads/clqmwgmvrtdi.pdf>

²⁰ Samas.

²¹ Keinänen (2008), lk 134–136.

²² Samas, lk 140–141.

7. Eestis sotsiaalprogrammide laialdasema kohaldamisega kaasnevad küsimused

Järeldused statistikast ja uuringutest

ÜKT kasutamise võimalusi on alates 2007. aastast laiendatud ning see on kujunenud oluliseks karistusliigiks. Samas pole teada, kuivõrd efektiivne on ÜKT retsidiivsuse vähendamisel ja kuriteo toime pannud isikute integreerimisel teiste karistusliikidega võrreldes; selge on aga see, et ÜKT võimaldab vältida vangistuse negatiivseid mõjusid, see on vangistuse täideviimisest kordades odavam ning pakub ühiskonnale lisandväärtust. Justiitsministeeriumis seni läbi viidud uuringud²³ ei anna sellele vastust, kuna pole olnud võimalik teaduslike meetoditega võrrelda erinevat liiki karistuste määramisel arvesse võetud asjaolusid – saab vaid nentida, et üldjuhul on raskema karistuse saanud isikud retsidiivsemad kui kergemini karistatud isikud, mis aga omakorda võib peamiselt olla tingitud erineva riskiastmega isikutele erineva karistuse määramisest ja mitte karistuse enda mõjust.

Eelöeldu tähendab, et ÜKT-d ei saa automaatselt pidada efektiivsemaks karistusliigiks isikute mõjutamisel, ehkki pole kahtluse alla seatud selle positiivseid aspekte. Tähelepanu äratav kõikide ÜKT tegijate puhul kokku positiivselt tulemusega lõpetanud isikute arvu vähenemine ja negatiivselt lõpetanud isikute arvu kasv 2011. aastal, mille tagajärjel suurenes ÜKT negatiivselt lõpetanud isikute osakaal kõigi ÜKT lõpetanute seas aastaga 30% võrra. Viimastel aastatel on jätkuvalt kasvanud varem vähemalt neli korda kriminaalkorras karistatud isikute osakaal ÜKT tegijate seas. Seoses süüdimõistetute arvu ja osakaalu kasvuga kõigi ÜKT tegijate seas on suurenenud kriminaalhooldusametnike koormus.

ÜKT-le suunatud süüdimõistetutest on viimastel aastatel enam kui kolmandik karistatud joores sõidukijuhtimise eest, mis viitab arvestatava osa ÜKT tegijate seas esinevale alkoholi liigtarvitamisele või -sõltuvusele. Sõltuvusprobleemid on üheks enam levinud retsidiivsust soodustavaks ja ÜKT edukat sooritamist takistavaks teguriks (eelmises osas viidatud Soome uurimuse kohaselt peamiseks teguriks); seetõttu oleks vajalik senisest märksa enam kohaldada sõltuvusprobleemide vähendamisele suunatud meetmeid. 2011. aasta lõpu seisuga oli kohtu poolt (isiku nõusolekul) ravikohustus pandud vaid üksikutele ÜKT-le suunatud süüdimõistetutele (0,6%); kõigi kriminaalhooldusaluste puhul kokku oli see näitaja 2,9%. Samal ajal puuduvad alkoholisõltuvusega õigusrikkujatele mõeldud raviprogrammid ning väga napid on ka uimastisõltlaste ravile suunamise võimalused (arvestamata ravi isiku enda kulul ning vanglates alkoholi- ja uimastisõltlastele mõeldud programme).

Sotsiaalprogramme kasutatakse õigusrikkumisi toime pannud isikute positiivseks mõjutamiseks nii vanglas kui ka kriminaalhooldusel. Olenevalt programmist ja isiku vajadustest on eesmärgiks arendada käitumisoskust, õpetada emotsioonide kontrolli all hoidmist, teadvustada joores sõidukijuhtimisega kaasnevaid ohte jms. Sotsiaalprogrammide kestus on tavaliselt 10–20 tundi ning reeglina ei sobi need alkoholi- või uimastisõltlastele, kellega tuleb tegelda eraldi. Sotsiaalprogrammis osalemise kohustus on süüdimõistetutele pandud märksa sagedamini kui ravikohustus: 2011. aasta lõpul arvel olnud ÜKT tegijatest oli kohustusega osaleda sotsiaalprogrammis 3,7% ning kohustusega alluda ravile 0,6%.

Sotsiaalprogrammide tegelik efektiivsus pole teada: nt ei ole analoogiliselt eespool kirjeldatuga piisava täpsusega teada, mille järgi on isikuid programmi valitud, mille tõttu ainuüksi programmi

²³ Nt: „Joores sõidukijuhtimise eest kriminaalhooldusele suunatud isikute liiklusohutusprogrammis osalemise tulemuslikkuse analüüs“ (Tammiste, Ahven ja Kruusement, 2008); „Üldkasuliku töö kohaldamine ning mõju retsidiivsusele“ (Ahven, 2009); „Vanglast vabanenute ja üldkasuliku töö tegijate retsidiivsus 2009. aasta andmete alusel“ (Ahven, 2010); „Üldkasulikule tööle selle tegijate, tööandjate ja kriminaalhooldajate poolt antud hinnangud“ (Ahven ja Surva, 2010); „Sotsiaalprogrammide hindamise metoodika“ (Ahven ja Tamm, 2010).

läbinute ja mitteläbinute retsidiivsuse vm näitajate võrdlemine sellele vastust ei anna. Süstemaatilist sotsiaalprogrammide tulemuslikkuse või neis osalenud isikute seisundi muutumise hindamist ei toimu. Korduvalt on täheldatud programmide läbiviimise ebaühtlast kvaliteeti: nt satub osa isikuid programmi juhuslikult või vaid isikule pandud kohustuse tõttu, isikud ei ole programmiks korralikult ette valmistatud ja neil puudub motivatsioon, ebaühtlase koosseisu tõttu muutub grupitöö ebaefektiivseks, ei peeta kinni metoodikas ette nähtud ajakavast jm; mõnel juhul pole programmi läbiviija ettevalmistus olnud piisav, tal on puudunud metoodiline tugi; andmed programmide läbiviimisest ei ole piisava täpsusega fikseeritud jm).²⁴

Ilmnenud probleeme arvestades vajab sotsiaalprogrammide läbiviimine kindlasti senisest suuremat tähelepanu, pöörates mh tähelepanu gruppide metoodika nõudeid järgivale komplekteerimisele ning programmide läbiviijate korralikule ettevalmistusele – ilma metoodika nõudeid järgimata ei saagi programmide tulemuslikkus olla ootuspärane ning seda on ka võimatu hiljem hinnata.

Igal juhul on ilmne õigusrikkujate käitumis- ja sotsiaalprobleemidega tegelemise vajadus senisest suuremas mahus: näiteks peaks joores sõidukijuhtimise eest karistatud isikute enamikule sobima sellekohane liiklusohutusprogramm, kuid võrreldes rikkujate arvuga suudetakse seda pakkuda vaid väikesele osale (hinnanguliselt alla 10% vajadusest).

Põhjamaadega võrreldes on Eestis kuriteos süüdi mõistetud isikutele määratud ÜKT tundide arv suur: nt oli Eestis oli 2011. aastal ÜKT-le suunatud isikute ÜKT kohustuste mediaan 240 tundi kõrgem Soome ülemmäärast ning võrdne Rootsi ja Taani ülemmääraga, kusjuures Eestis määratud tundide arv oli suurim alla 20-aastaste süüdimõistetute puhul (samas tuleks hoiduda järelduste tegemisest ilma iga riigi mõjutusvahendite süsteemi tervikuna arvestamata; nt ei võeta siinkohal arvesse Eestis KrMS § 202 alusel kohaldatavat ÜKT-d, mida alaealiste suhtes eeskätt kasutatakse). Põhjamaade praktika ja uuringute andmed ning Eesti olukorda kajastav statistika viitavad vajadusele kaaluda ÜKT tundide arvu ülempiiri alandamist ka Eestis.

Sotsiaalprogrammide laialdasema kasutamisega kaasnevad küsimused

Järgnevalt vaadeldakse, milliseid asjaolusid tuleb arvestada Soome eeskujul võimaluse loomisel ÜKT osaliseks asendamiseks sotsiaalprogrammiga või muu kuriteoennetusliku tegevusega. Üheks suuremaks sihtrühmaks võivad olla joores sõidukijuhtimise eest karistatud, arvestamata siinkohal märksa pikema aja jooksul eraldi ravi vajavaid alkoholi- ja narkosõltlasi.

Üldiseks probleemiks ÜKT korralduses võib pidada isikutele vaid töökohustuse panekut ilma arvestatavas mahus muid arendavaid tegevusi läbi viimata. Samal ajal on ÜKT tundide arv märkimisväärsel osal isikutel üsna suur ning isiku mõjutamine ainuüksi pikaajalise regulaarse töö kaudu (mis sageli on lisakohustuseks põhitööle või õppimisele) ei tarvitse olla piisavalt mõjus edasiste rikkumiste ärahoidmisel ja isiku ühiskonda integreerimisel või võib seda teatud juhtudel ka takistada. ÜKT raames antav töö on oma valdavas osas lihttöö, mida ei saa pidada isiku vaimseid võimeid arendavaks ning rehabiliteerivaks.

Seetõttu tuleb toetada võimalusi, mis ÜKT tegijaid nende karistuse kandmise vältel positiivselt mõjutavad. Isiku vajadusi arvestavas sotsiaalprogrammis osalemine oleks selleks igati sobiv. ÜKT tundide osaline asendamine sotsiaalprogrammiga või muu kindla eesmärgiga tegevusega ÜKT tundide arvelt ja mitte lisakohustusena soodustaks ka õigusrikkujate huvi niisuguseid lihttööst sisukamaid võimalusi kasutada. Varasemate uuringute käigus on kõik osapooled avaldanud

---

²⁴ Näitena toodud probleemid on ilmnenud Justiitsministeeriumi kriminaalpoliitika osakonna poolt läbi viidud uuringutes (vt eelmine joonealune märkus) ning 2011. aastal vanglate osakonna poolt sotsiaalprogrammide läbiviimine kvaliteedi hindamiseks läbi viidud korralise teenistusvalve käigus. Samas ei püüta siinkohal hinnata nimetatud probleemide sagedust ega ulatust.

arvamust, et suure tundide arvu korral ÜKT eeldatav positiivne mõju kohustuse teises pooles väheneb; ühtlasi kasvab ÜKT katkestamise risk. Sotsiaalprogrammi suunamine oleks otstarbekas ÜKT kohustuse esimeses pooles, mil isiku motivatsioon peaks olema kõrgem ning katkestamise risk väiksem; ühtlasi peaks programmi edukas läbimine kaasa aitama ülejäänud ÜKT tundide edukale sooritamisele.

ÜKT osaliselt sotsiaalprogrammiga asendamise võimalus pärast kohtuotsuse jõustumist lisaks kohtule endale ka kriminaalhooldusametniku poolt (või tema taotlusel) annaks juurde paindlikkust, kuna kohtus karistuse mõistmise ajaks ei tarvitse isiku seisund ja tema vajadused olla piisavalt selged või ilmneb hiljem neis muutusi. Lisaks on praktikas sageli raske ette näha kindlas programmis osalemise võimalust ja/või selle täpset aega, mille tõttu niisuguse kohustuse kohtus kinnitamine võib olla probleemne; asendusvõimaluse olemasolul saaks aga programmis osalemise võimaluse tekkel sellele kiiremini reageerida. Vastava seadusemuudatuse ettevalmistamise korral tuleb välja töötada kord, mis sätestab kriminaalhooldusametnike tegevuse niisugustel juhtudel. Abiks võiks olla spetsiaalne hindamisinstrument, mille alusel otsustada, kas ja millisesse programmi oma klient suunata.

Koos sotsiaalprogrammide kasutamise võimaluste laiendamisega tuleb selleks ette näha vajalikud lisaressursid. ÜKT tundide osaline asendamine sotsiaalprogrammiga nõuab kriminaalhooldusametnikelt täiendavat tööd sobivate isikute otsimisel ja nende programmis osalemiseks motiveerimisel, programmi enda läbiviimisel või selles osalemise jälgimisel jne.

Praegu ei koostata ÜKT tegijatele hoolduskava ega hinnata nende riske, kuigi nad peavad täitma kontrollnõudeid ja sageli paneb kohus neile ka kohustusi. Seetõttu võib olla otstarbekas hakata ka selle kategooria süüdimõistetutele koostama riskihindamist ja tegema hoolduskava, mitte piirduma vaid töösoorituse kontrollimisega. Needki meetmed suurendaksid kriminaalhooldusametnike koormust.

Seadused võimaldavad süüdimõistetule panna mitmesuguseid lisakohustusi ning nagu eespool kirjeldatud, ei ole neid võimalusi seni kuigi laialdaselt kasutatud (võrreldes oletatava vajadusega). Samas on teada probleemid mitmesuguste ravi- ja sotsiaalprogrammide läbiviimisel ning õigusrikkujate jaoks nendes osalemisel (nt kohtade nappus, kõrge kvalifikatsiooniga spetsialistide vähesus, osalejate raskused kohalesõiduga jm), mistõttu ei ole reaalne ilma programmides osalemise võimaluste laiendamiseta määrata niisuguseid täiendavaid käitumiskontrolli kohustusi oluliselt suuremale arvule süüdimõistetutele. Arvestades ka suhteliselt suurt keskmist ÜKT tundide arvu ei oleks senisest märksa suuremas ulatuses täiendavate kohustuste panek süüdimõistetute nõusolekut vajavate meetmete puhul (sh ÜKT ise) kuigivõrd reaalne.

Kasutatud allikad

- Ahven, A. (2009). Üldkasuliku töö kohaldamine ning mõju retsidiivsusele. Justiitsministeerium. <http://www.just.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=50531/%DCKT+kohaldamine+ning+m%F5ju+retsidiivsusele.pdf>
- Ahven, A. (2010). Vanglast vabanenute ja üldkasuliku töö tegijate retsidiivsus 2009. aasta andmete alusel. Justiitsministeerium
- Ahven, A. ja Surva, L. (2010). Üldkasulikule tööle selle tegijate, töandjate ja kriminaalhooldajate poolt antud hinnangud. Justiitsministeerium.
- Ahven, A. ja Tamm, K. (2010). Sotsiaalprogrammide hindamise meetodika. Justiitsministeerium.
- Justiitsministeerium (2012). Kuritegevus Eestis 2011. Tallinn. <http://www.just.ee/56150>
- Karistusseadustik.
- Keinänen, A. (2008). Yhdyskuntapalvelu empiirisen kriminologisen tutkimuksen kohteena. Akateeminen väitöskirja. Joensuun yliopisto. Joensuu. http://joypub.joensuu.fi/publications/dissertations/keinanen_yhdyskuntapalvelu/abstract.html
- Korraline teenistusvalve sotsiaalprogrammide läbiviimise kvaliteedi hindamiseks vanglates (2011). Lõpparuanne. Justiitsministeerium. (Asutusesiseseks kasutamiseks kuni 05.08.2016.)
- Kriminaalmenetluse seadustik.
- Kriminaalpoliitika arengusuunad aastani 2018. Riigikogu 09.10.2010 otsuse (757 OE I) „Kriminaalpoliitika arengusuunad aastani 2018“ heakskiitmine“ lisa. <http://www.just.ee/47568>
- Laki yhdyskuntapalvelusta 12.12.1996/1055. <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1996/19961055#a1055-1996>
- Lakivaliokunnan mietintö 3/2010 vp. http://www.eduskunta.fi/faktatmp/utatmp/akxtmp/lavm_3_2010_p.shtml
- Lappi-Seppälä, T. & Niemi, H. (2008). Rangaistuskäytännön yleiskuvaus. – Rikollisuustilanne 2007. Helsinki: OPTL:n tutkimuksia 238, lk 331-360. <http://www.optula.om.fi/uploads/clqngmnrtdi.pdf>
- Linderborg, H. (2003). Yhdyskuntapalvelu rangaistuksena. HAASTE-lehti. Oikeusministeriö. <http://www.haaste.om.fi/10556.htm>
- Linderborg, H. (2003). Yhdyskuntapalvelu rangaistuksena. Yhteiskuntapolitiikka 68, 2003:1. <http://www.stakes.fi/yp/2003/1/031linderborg.pdf>
- Sööt, M-L. ja Vajakas, K. (2010) Suhtumine karistustesse. Raamatus *Kuriteohvrite uuring 2009*. Tallinn: Justiitsministeerium <http://www.just.ee/ovu>
- Tammiste, B., Ahven, A. ja Kruusement, A. (2008). Joobes sõidukijuhtimise eest kriminaalhooldusele suunatud isikute liiklusohutusprogrammis osalemise tulemuslikkuse analüüs. Justiitsministeerium.